

ΤΟ ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟΝ ΕΝΟΣ ΙΗΣΟΥ·Ι·ΤΟΥ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ
«ΕΛΛΑΔΑ» ΚΑΤΑ ΤΟ 1712-1714

(ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΤΟΥ ΒΙΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΝ, ΣΜΥΡΝΗΝ, ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ ΚΑΙ ΤΑΣ ΝΗΣΟΥΣ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ)

Κατὰ τὸ 1715 ἐξεδόθη εἰς Παρισίους μία σειρὰ 26 τόμων μικροῦ καὶ κομψοῦ σχήματος (16ον) ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον Nouveaux mémoires des missions de la Compagnie de Jésus dans le Lévant (Νέα ὑπομνήματα τῶν ιεραποστόλων τῆς Ἀδελφότητος τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν).

”Αλλαι δύο ἐκδόσεις τοῦ ἴδιου ἔργου ἔγιναν, μὲ διαφόρους τροποποιήσεις, ταξινομήσεως κυρίως, ἡ μία κατὰ τὸ 1753 καὶ ἡ ἄλλη κατὰ τὸ 1780¹.

”Οπως ὑποδεικνύει καὶ ὁ τίτλος τοῦ ἔργου, πρόκειται περὶ ὑπομνημάτων ἡ ἐκθέσεων, ὅπως θὰ ἐλέγαμεν εἰς τὴν σημερινὴν διοικητικὴν γλῶσσαν, ἐμπιστευτικῆς προφανῶς φύσεως, διαφόρων ἱησουϊτῶν ιεραποστόλων ἐντεταλμένων νὰ ἐπιθεωρήσουν τὴν δρᾶσιν καὶ τὸ ἔργον τῶν ιεραποστόλῶν τοῦ τάγματος τούτου, αἱ δόποιαι εἶχον μονίμως ἐγκατασταθῆ κατὰ τὰ τέλη τοῦ IZ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ IH' αἰῶνος εἰς διαφόρους χώρας τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀμερικῆς καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς Ὡκεανίας.

Οἱ τρεῖς πρῶτοι τόμοι τῆς σειρᾶς αὐτῆς περιλαμβάνουν ἐκθέσεις ἀπὸ τὰς ἐν Εὐρώπῃ, Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ ἐπαρχίας τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Εἰδικώτερον, ὁ πρῶτος τόμος, 309 σελίδων, ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη. Τὸ Α' μέρος (σ. 1-135) περιλαμβάνει ὑπόμνημα ἐνδὸς ἀνωνύμου ιεραποστόλου ὑπογραφομένου μόνον μὲ τὸ γράμμα P πρὸς τὸν μαρκήσιον J. De Torey, Γάλλον διπλωμάτην καὶ πολιτικόν, περὶ τῶν δυσχερειῶν τῆς ἐγκαταστάσεως καὶ διαβιώσεως τῆς πρώτης ἱησουϊτικῆς ιεραποστολῆς,

1. Ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ ὅλου ἔργου ὑπὸ τὸν ἀνωτέρῳ τίτλον ἐξετυπώθη ὑπὸ τοῦ οἰκου Nicolas le Clerc, Paris, M. DCC. XV, ἡ δὲ δευτέρα ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον ὑπὸ τοῦ Hippolyte Louis Guerin & L. P. Delatour, Paris, M. D. CC. LII. Ἡ τρίτη ἔκδοσις μὲ τροποποιήσεις καὶ ἀνακατατάξεις τῆς ὑλῆς ἐξεδόθη, ὡς ἐμφαίνεται καὶ εἰς τὴν δημοσιευμένην φωτοτυπίαν τῆς προμετωπίδος, ὑπὸ τὸν τίτλον Lettres édifiantes et curieuses, écrites des Missions Etrangères, Nouvelle édition; Mémoires du Levant, A. Paris, chez J. G. Mérigot le jeune, Librairie etc. M. DCC. LXXX, Avec approbation du Roy.

NOUVEAUX
MEMOIRES
DES
MISSIONS
DE LA COMPAGNIE
DE JESUS,
DANS LE LEVANT.

A PARIS,
Chez NICOLAS LE CLERC, rue S. Jacques,
proche S. Yves, à l'Image saint Lambert.

M. DCC. XV.
Avec Approbation & Privilege du Roi.

LETTRES
ÉDIFIANTES
ET CURIEUSES,
ÉCRITES

DES MISSIONS ÉTRANGERES.
NOUVELLE ÉDITION.

MÉMOIRES DU LEVANT.

TOME PREMIER.

A PARIS,
Chez J. G. MERIGOT le jeune, Libraire, Quai des
Augustins, au coin de la rue Pavée.

M. DCC. LXXX.

AVEC APPROBATION ET PRIVILEGE DU ROI.

Προμετωπίδες τῶν ἐκδόσεων τοῦ 1715 καὶ 1780 τῆς Συλλογῆς
τῶν ὑπομνημάτων τῶν ἱησουΐτῶν «μισιοναρίων ἐν Ἀνατολῇ».

κατὰ τὸ 1710, εἰς τὴν Κριμαίαν, ἡ ὁποία ἐτέλει τότε ὑπὸ τὴν βάρβαρον
κυριαρχίαν τοῦ χάνου τῶν Τατάρων, φόρου ὑποτελοῦς εἰς τὸν σουλτάνον.

Εἰς τὸ Β' μέρος δημοσιεύεται ὑπόμνημα ἡ ἔκθεσις ἄλλου ἱησουΐτου
μισιοναρίου, τοῦ πατρὸς Tarillon, πρὸς τὸν τότε ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερι-
κῶν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου ΙΔ', κόμητα Louis de Pont-
chartrain¹, «Περὶ τῆς παρούσης καταστάσεως τῶν ἱεραποστολῶν τῶν
ἱησουΐτῶν πατέρων εἰς τὴν Ἐλλάδα».

Τοῦτο καταλαμβάνει τὰς σελίδας 179-297 τοῦ Α' τόμου καὶ διαιρεῖται
εἰς τὰ ἔξης ἔξι κεφάλαια:

1. Pontchartrain Louis, seigneur de, 1643-1727, 'Υπουργὸς τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', κατ' ἀρχὰς μὲν τῶν ναυτικῶν, ἀπὸ δὲ τοῦ 1699 καὶ μέχρι τοῦ 1715, ὅποτε ἀπέθανεν ὁ βα-
σιλεὺς οὗτος, ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν (Chancellier). 'Υπῆρξε μέγας ὑποστηρικτὴς
τῶν ἱησουΐτῶν, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν σειράν των τῷ προσέφερον μεγάλας ὑπηρεσίας.

1. Περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἱεραποστολῆς, σελ. 139-175
2. Περὶ τῆς ἐν Σμύρνῃ ἱεραποστολῆς, σελ. 175-187
3. Περὶ τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ, Καβάλᾳ καὶ Θάσῳ ἱεραποστολῆς, σελ. 187-196
4. Περὶ τῆς ἐν Χίῳ ἱεραποστολῆς, σελ. 196-226
5. Περὶ τῆς ἐν Νάξῳ ἱεραποστολῆς, σελ. 226-250
6. Περὶ τῆς ἐν Σαντορίνῃ ἱεραποστολῆς, σελ. 251-297

Εἰς τὸ τέλος τοῦ Α' τόμου (297-309) δημοσιεύεται, ώς παράρτημα ὑπὸ τύπου ἡμερολογίου, προγενεστέρᾳ ἔκθεσις τοῦ πατρὸς Tarillon πρὸς τὸν ἴδιον ὑπουργὸν τῶν Ἑξωτερικῶν, ὃ ὅποιος τῷ εἶχε ζητήσει περιγραφὴν ἐνὸς φαινομένου τὸ ὅποιον εἶχε συγκινήσει τότε ὀλόκληρον τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην, συγκεκριμένως τὴν ἀνάδυσιν ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης μᾶς νέας νησίδος ἐμφανισθείσης εἰς τὸν κόλπον τῆς Σαντορίνης, τὴν 23ην Μαΐου τοῦ 1707.

‘Ο συγγραφεὺς ὑπηρετῶν καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν ἀποστολὴν τῆς Σαντορίνης καὶ παρακολουθήσας τὸ φαινόμενον καὶ τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἡφαιστείου τῆς νήσου, ώς ἄλλος Πλίνιος τὴν ἔκρηξιν τοῦ Βεζουβίου, ἔκθετει πράγματι πολὺ ζωηρὰ τὰς παρατηρήσεις του, ἀπὸ τῆς 23ης Μαΐου τοῦ 1707 μέχρι τῆς 15ης Αὐγούστου τοῦ 1708, ὅπότε ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς νήσου. Παρέχει ἐπίσης πληροφορίας, τὰς ὅποιας εἶχε λάβει καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου 1712, ὅπότε ἡ νέα νησίς εἶχε λάβει τὴν τελικήν της μορφήν, μὲ περιφέρειαν 5-6 μιλλίων.

‘Ἐπειδή, ἐξ ὅσων τουλάχιστον γνωρίζω, τὸ περὶ Ἑλλάδος ὁδοιπορικὸν τοῦτο τοῦ πατρὸς Tarillon δὲν εἶναι εὑρύτερα γνωστὸν παρ’ ἡμῖν¹, ἔκρινα χρήσιμον νὰ παραθέσω κατωτέρῳ ἐν περιλήψει τὰς κυριωτέρας πληροφορίας τὰς ὅποιας μᾶς δίδει ὁ συγγραφεὺς.

* *

“Οπως εἶναι γνωστόν, ἡ διείσδυσις τῶν ἰησουῖτῶν εἰς τὸν χῶρον τῆς Ὀρθοδοξίας ἀρχίζει κατὰ τὰ 1583². Διακόψαν τοῦτο ἐπὶ βραχὺν χρόνον

1. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ώς καὶ τὴν λίαν ἐνδιαφέρουσαν βιβλιοθήκην των, ἔθεσαν εἰς τὴν διάθεσίν μου οἱ ἐν Μινίᾳ τῆς Ἀνω Αἰγύπτου ἰησουῖται πατέρες ἀείμνηστοι Feller καὶ De Mézamat, κατὰ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ προξενικὴν ὑπηρεσίαν μου (1950-1955). Διὰ τῶν γραμμῶν τούτων ἀποτίω φόρον τιμῆς εἰς τὴν μνήμην τῶν δύο τούτων πατέρων. Ωσαύτως ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου εἰς τὸν σοφὸν πατέρα Gill, τοῦ Τάγματος τοῦ Ἰησοῦ, τέως ρέκτορα τοῦ Pontificio Instituto Orientale τῆς Ρώμης, διαμένοντα νῦν ἐν Ἀγγλίᾳ.

2. Τὸ Τάγμα τῶν ἰησουῖτῶν ἰδρυθέν, ὡς γνωστόν, ὑπὸ τοῦ ἴσπανοῦ Ἰγνατίου de Loyola τῷ 1541, ἀνέπτυξεν εὐθὺς μετὰ τὴν ἐμφάνισίν του σπουδαίαν δρᾶσιν ἀνὰ τὰς χώρας τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἡ πρώτη ἱεραποστολὴ του εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐγκατεστάθη τῷ 1583

τὴν δρᾶσίν του, ἐγκατέστησε τὴν πρώτην μόνιμον ἱεραποστολήν του εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸ 1609, μὲ στόχον τὸν προσηλυτισμὸν Ὁρθοδόξων καὶ Ἀρμενίων εἰς τὸν καθολικισμόν. Περὶ προσηλυτισμοῦ μὴ χριστιανῶν δὲν ἦδύνατο φυσικά νὰ γίνῃ λόγος. Ἡ ἐγκατάστασις τῆς πρώτης ταύτης ἱεραποστολῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔγινεν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Ἐρρίκου τοῦ Δ'¹.

Ίδιαιτέραν εῦνοιαν ἔδειξε πρὸς τὸ τάγμα τῶν Ἰησουΐτῶν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος ὁ ΙΔ', ὁ ἀποκαλούμενος «βασιλεὺς-ῆλιος», κατὰ τὴν μακρὰν αὐτοῦ βασιλείαν (1634-1715). Ἐπιτυχών οὗτος τῷ 1673 τὴν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ἀνανέωσιν τοῦ καθεστῶτος τῶν διομολογήσεων, δι' ᾧ ἐξησφαλίζετο ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν γαλλικῶν ἐμπορευμάτων ἀπὸ παντὸς τελωνειακοῦ δασμοῦ καὶ ἡ προνομιακὴ μεταχείρισις τῶν Γάλλων ὑπηκόων, καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας², ἔθεσε καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ Ἰησουΐτας, Γάλλους κυρίως τὴν καταγωγήν, ὑπὸ τὴν ἄμεσον αὐτοῦ προστασίαν καὶ ἐποπτείαν³. Εἰς ἀντάλλαγμα οὗτοι κατέστησαν οἱ πιστότεροι καὶ καλύτεροι πράκτορες καὶ πληροφοριοδόται τοῦ βασιλέως των ἐν Τουρκίᾳ.

Περιερχόμενοι τακτικὰ τὰς ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας, εἴτε ὡς ἀπεσταλμένοι τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ὑπουργῶν του, εἴτε ὡς ἀπεσταλμένοι τοῦ τάγματός των, οἱ Ἰησουΐται μισιονάριοι ὑπέβαλλον πρὸς τοὺς προστάτας των τὰς ἐκθέσεις αὐτῶν.

Ἡ πολιτικὴ τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' εἰς τὴν Ἕγγὺς Ἀνατολὴν ἥτο καθαρῶς φιλοτουρκική, ὁ σοβαρότερος δὲ λόγος τῆς πολιτικῆς ταύτης ἦσαν τὰ φιλόδοξα σχέδια τοῦ Γάλλου βασιλέως νὰ κυριαρχήσῃ τῆς Μεσογείου ἐναντίον τῆς Ἰσπανίας, τῆς Πορτογαλλίας, τῆς Ἐνετίας καὶ ἀργότερον τῆς Ὁλλανδίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει τότε νὰ ἐπιβάλλεται διὰ τῆς αὐξανομένης ναυτικῆς της δυνάμεως⁴. Ἡ Τουρκία εὑρίσκεν οὕτω εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ ἀντίβαρον τῆς πολιτικῆς της εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην, ἐναντίον τῆς Αὐστροουγγαρίας καὶ τῆς Πολωνίας, αἱ ὁποῖαι καθίσταντο ἀπειλητικαὶ δι' αὐτήν.

εἰς Κωνσταντινούπολιν μὲ τέσσαρας μισιοναρίους, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πατρὸς Jules Mancelli βλ. Le père Joseph Brucke, La Compagnie de Jésus, Paris, 1919 σ. 642. βλ. καὶ Ἀπ. Βακαλόπούλου, Ἰστορία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, Θεσσαλονίκη 1968, Γ', σ. 392-404.

1. Ἡ ἱεραποστολὴ αὐτῇ ἀπετελεῖτο ἀποκλειστικῶς ἀπὸ γάλλους Ἰησουΐτας, ἔχοντας ἐπὶ κεφαλῆς των τὸν πατέρα François de Canillac, (βλ. J. Brucke, ε. ἀ., σ. 642).

2. βλ. Gaston Zeller, Les temps modernes, Paris 1955, σ. 54 ἐν τῇ σειρᾷ Histoire des relations internationales, ὑπὸ τὴν διεύθ. τοῦ Pierre Renouvin.

3. Ἐ. ἀ., τ. I, σ. 308.

4. Ἐ. ἀ., τ. I. σ. 54.

Τὴν πολιτικὴν ταύτην Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' ὑπέθαλψαν ὅλοι οἱ ὑπουργοὶ του, ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κολμπέρ μέχρι τοῦ κόμητος De Pontchartrain, τελευταίου ὑπουργοῦ αὐτοῦ, πρὸς τὸν ὄποιον καὶ ἀπευθύνεται τὸ ὑπόμνημα τοῦ πατρὸς Tarillon. Ἀλλὰ καὶ τὴν συνέχισαν καὶ ὅλοι οἱ διάδοχοί του μέχρι καὶ πέραν ἀκόμη τῆς μεγάλης Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1789. Ἡ φιλοτουρκικὴ αὕτη πολιτικὴ τῆς Γαλλίας ἔξηγεῖ πλήρως τὴν μεγάλην εὔνοιαν καὶ προστασίαν τῶν βασιλέων τοῦ οἴκου τῶν Βουρβόνων πρὸς τοὺς Ἰησουῦτας, οἱ ὄποιοι ἦσαν οἱ πνευματικοί, οἱ ἔξομολογηταί, ἀλλὰ καὶ οἱ μυστικοσύμβουλοί των¹ εἰς τὰ πράγματα καὶ τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Ἰησουῦται κατ’ οὓσιαν κατηγύθυνον ἥδη ἀπὸ τοῦ 1620 τὴν στάσιν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Γαλλικῆς Πρεσβείας καὶ δῆλων τῶν ἐν τῇ Ὁθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ Προξενείων τῆς Γαλλίας ἔναντι τοῦ Οἰκουμενικοῦ καὶ τῶν λοιπῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχείων, τὰ ὄποια ἐπεδίωκον, διὰ παντὸς μέσου, νὰ μετατρέψουν εἰς δργανά των, προσπαθοῦντες νὰ τοποθετήσωσιν ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν πατριάρχας καὶ μητροπολίτας τῆς ἀρεσκείας των². Ἡ δρᾶσις αὕτη τῶν Ἰησουῦτῶν ἔφθασεν εἰς τὸν κολοφῶνα της κατὰ τὰ ἔτη 1633 καὶ 1699, δύποτε προσεπάθησαν οὗτοι νὰ θέσουν χεῖρα ἐπὶ τῶν Ἀγίων Τόπων εἰς τὴν Παλαιστίνην³.

Τὸ μέτρον τῆς καταπληκτικῆς αὐτῶν ἐπιρροής καὶ ἰσχύος εἰς τὴν Ὁθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, χάρις εἰς τὴν ἴσχυρὰν προστασίαν τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' μᾶς δίδει ἡ ἐπιτυχία των νὰ ἐγκαταστήσουν κατὰ τὸ 1710 μόνιμον ἱεραποστολὴν καὶ εἰς εὐτὴν ἀκόμη τὴν Κριμαίαν⁴, εἰς μίαν ἐποχὴν καθ’ ἣν δὲ Εὔξεινος Πόντος, καθαρῶς τότε τουρκικὴ θάλασσα, ἥτο ἐρμητικῶς κλειστὴ καὶ αὐστηρῶς ἀπηγορευμένη εἰς πᾶν ξένον πλοῖον καὶ πάντα ξένον, εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὥστε νὰ λέγεται τότε χαρακτηριστικῶς ὑπὸ τῶν διπλωματῶν δτι, «ὁ Σουλτάνος εὐκολώτερα θὰ ἥνοιγε τὸ χαρέμι του εἰς τοὺς ξένους, παρὰ τὴν Μαύρην Θάλασσαν εἰς τὰ πλοῖα των».

Ἡ θάλασσα αὐτὴ θὰ ἀνοίξῃ, ως γνωστόν, εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ναυσι-

1. Ἀπὸ τοῦ Ἐρρίκου τοῦ Δ', ὅλοι οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας τῶν Βουρβόνων, μέχρι καὶ τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ', εἶχον ώς ἔξομολογητάς των Ἰησουῦτας πατέρας, πρὸς οὓς καὶ ἀπένειμον επισήμως τὸν τίτλον τοῦ «confesseur du Roy» (βλ. J. Brucker, ἔ. ἀ. σ. 562).

2. Βλ. Ἀθανασίου Κομνηνοῦ ‘Ψηλάντου. Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν, Κωνσταντινούπολις 1870, σ. 133, 137, 142. Φιλαρέτου Βαφείδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἰστορία, τ. B', σ. 31.

3. Φιλαρέτου Βαφείδου, ἔ. ἀ., σ. 35 καὶ Gaston Zeller, τ. II, σ. 228.

4. J. Brucker, ἔ. ἀ. σ. 573.

πλοῖαν μόλις τῷ 1774, μετὰ τὴν ἡτταν τῆς Τουρκίας καὶ τὴν ὑπογραφὴν τῆς ρωσοτουρκικῆς συνθήκης τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζῆ¹.

Ὑπὸ τὴν σκέπην λοιπὸν τῆς γαλλικῆς προστασίας τὸ τάγμα τῶν ἱησουϊτῶν ἐγκατέστησε μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, πλῆρες δίκτυον μονίμων ἵεραποστολῶν καθ' ὅλην τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, τὰ κυριώτερα κέντρα τῶν ὁποίων εὑρίσκοντο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Σμύρνην, τὴν Εύβοιαν, τὴν Νάξον, τὴν Σαντορίνην, τὸ Χαλέπιον, τὴν Δαμασκόν, τὸ Κάιρον, τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τὴν Τρίπολιν τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἀλλαχοῦ². Εἰς τὴν Μακεδονίαν, παρόμοιαι ἵεραποστολαι ἐγκαθίστανται ἥδη ἀπὸ τοῦ 1690 εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν Καβάλαν καὶ τὴν Θάσον. Ἡ ἵεραποστολὴ αὕτη ἐπηνδρώθη τῷ 1706, ὡς γράφει ὁ Tarillon, χάρις εἰς τὸν Pontchartrain.

‘Ως ἔλέχθη, οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ τὸ ‘Υπουργεῖον τῶν Ἑξωτερικῶν τῆς χώρας ταύτης, ἐνδιαφέροντο καὶ παρηκολούθουν ἐκ τοῦ πλησίον τὸ ἔργον τῶν ἵεραποστολῶν αὐτῶν, κατὰ καιροὺς δὲ ἀπέστελλον ἐκ Παρισίων διαφόρους περιοδεύοντας ἐπόπτας καὶ ἀπεσταλμένους διὰ τὴν παρακολούθησιν τῆς δράσεώς των ἐν Ἀνατολῇ. Εἰς ἐξ αὐτῶν εἶναι καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ περὶ «Ἐλλάδος» ὑπομνήματος, πατὴρ Tarillon, πρὸς τὸν τελευταῖον ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν Ἑξωτερικῶν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἀποθανόντος τὸ 1715, κόμητα de Pontchartrain.

Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἐγράφη τὸν Μάρτιον τοῦ 1714, ἐν δηλαδὴ ἔτος μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ συγγραφέως του ἐξ Ἐλλάδος. Ὁπως δὲ γράφει ὁ ἴδιος εἰς τὴν πρὸς τὸν αὐτὸν ὑπουργὸν ἐπιστολήν του διὰ τῆς ὁποίας ὑπέβαλε τὸ ἐν λόγῳ ὑπόμνημα, «έτοιμάζετο νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ νέου εἰς τὴν χώραν ταύτην», ὅπου προφανῶς εἶχεν ὑπηρετήσει ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ δὴ εἰς τὴν Χίον καὶ τὴν Σαντορίνην ἀπὸ τοῦ 1707 μέχρι τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1708.

* * *

Κατὰ γενικὸν κανόνα οἱ ἱησουΐται ἦσαν ἄνθρωποι ἔξαιρετικῆς μορ-

1. Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ὑπογραφείσης εἰς τὴν μικρὰν κωμόπολιν Κιουτσούκ Καϊναρτζῆ τῆς Δοβρουτσᾶς, παρὰ τὴν Σιλίστραν, τὴν 21ην Ιουλίου 1774, ἰκανοποιοῦντο πλήρως ὅλαι αἱ ἀπαιτήσεις τῆς Ρωσίας, ἐξ ὧν αἱ δύο βασικώτεραι ἦσαν ἡ κάθοδος καὶ ἐγκατάστασίς τῆς εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον καὶ ἡ ἐλευθέρα ναυσιπλοΐα εἰς τὴν θάλασσαν ταύτην καὶ τὸν Δούναβιν καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῆς προστασίας αὐτῆς ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ χριστιανῶν (βλ. G a s t o n Z e l l e r, ἔ. ἀ., τ. II, σ. 263).

2. Ἡ ἀριθμητικὴ δύναμις τῶν ἐν Ἀνατολῇ ἱησουΐτικῶν ἵεραποστολῶν ἀνήρχετο τῷ 1710 εἰς 64 μισιοναρίους, ἀπαντας Γάλλους. Ἐκ τούτων 32 ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Ἐλλάδα καὶ τὴν ἀσιατικὴν Τουρκίαν, 20 εἰς τὴν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον καὶ 12 εἰς τὴν Περσίαν καὶ τὴν Ἀρμενίαν (J. B r u c k e r, ἔ. ἀ., σ. 644).

φώσεως, λεπτῆς παρατηρητικότητος καὶ σπανίας ἀγχινοίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἰς τὰς ἐκθέσεις τῶν δὲν περιορίζονται μόνον εἰς τὴν ξηρὰν ἀναφορὰν τῆς ὑπηρεσιακῆς δραστηριότητος τῶν ἱεραποστολῶν τοῦ τάγματος τῶν, ἀλλὰ παρέχουν πολλὰς καὶ πολυτίμους πολλάκις πληροφορίας πάσης φύσεως περὶ τῆς ζωῆς τῶν καθολικῶν τῶν χωρῶν καὶ τῶν πόλεων εἰς τὰς ὁποίας ἡσαν ἐγκατεστημένοι ἢ ἐπεσκέπτοντο. Ὁμιλοῦν περὶ τῶν συνθηκῶν τοῦ βίου, τῶν ἡθῶν καὶ τῶν ἔθιμων, τῆς στάθμης τοῦ πολιτισμοῦ τῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἴστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν μνημείων τὰ ὅποια συναντοῦν. Μερικοὶ μάλιστα, ζωγράφοι μὲ τάλαντον, σκιαγραφοῦν ἥ ζωγραφίζουν τὰ μνημεῖα ταῦτα, ὅπως λ.χ. ὁ πατὴρ Sicard, ὁ ὅποιος εἰς τὸν Γ' τόμον τῶν Ὑπομνημάτων μᾶς ἀφῆκε θαυμάσια σκίτσα πολλῶν ἀρχαιολογικῶν μνημείων τῆς Ἀνω Αἰγύπτου, τὰ ὅποια σήμερον δὲν σώζονται πλέον.

Ο συγγραφεὺς τοῦ Ὑπομνήματος, τὸ ὅποιον δημοσιεύομεν, πατὴρ Tarillon, φαίνεται ἄνθρωπος ἔξαιρέτου μορφώσεως, γνωρίζων καλῶς τὴν Ἑλληνικήν. Ταξιδεύων πάντοτε διὰ θαλάσσης ἔξεκίνησε προφανῶς ἐκ Μασσαλίας καὶ ἐπεσκέφθη κατὰ πρῶτον τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔπειτα κατὰ σειράν τὴν Σμύρνην, τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν Καβάλαν, τὴν Θάσον, τὴν Χίον, τὴν Μυτιλήνην, τὰ Μοσχονήσια, τὸ Ἀδραμύτιον, τὴν Σάμον, τὴν Νάξον καὶ τέλος τὴν Σαντορίνην.

Ἡ ἀφήγησίς του εἶναι ἀπλῆ καὶ πολὺ εὐχάριστος αἰχμαλωτίζουσα ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τὸν ἀναγγώστην. Καὶ ἐνδιατρίβει μὲν διὰ μακρῶν ἵσως, ὡς εἶναι φυσικόν, εἰς τὸ προσηλυτιστικὸν κυρίως ἔργον τῶν ιησουῖτων ἱεραποστολῶν τῆς Ἀνατολῆς, ὅμως ἐκ παραλλήλου μᾶς δίδει λίαν ἐνδιαφερούσας πληροφορίας περὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν κατοίκων, περὶ τῶν δλίγων σχολείων τὰ ὅποια ἐλειτούργουν ὑπὸ τὴν ἐπιβλεψιν τῶν ιησουῖτῶν, περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων ἐκάστης πόλεως καὶ νήσου τὴν ὁποίαν ἐπισκέπτεται, περὶ τῆς ἐθνολογικῆς καὶ δογματικῆς συνθέσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἀντιδράσεως αὐτοῦ εἰς τὴν προσηλυτιστικὴν προσπάθειαν τῶν καθολικῶν. Εἶναι λίαν χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονός ὅτι οὐδαμοῦ ἀναφέρει τὴν λέξιν Σλαβοῦς, ίδιως ὅταν γράφει περὶ τῆς Μακεδονίας, ἐνῷ πάντοτε μνημονεύει, πλὴν τῶν Τούρκων, τοὺς Ἀρμενίους καὶ τοὺς Ἐβραίους.

Ἄπὸ τὰς ὁμολογίας καὶ τὰ συμπεράσματά του σαφῶς ἔξαγεται ὅτι οἱ Ἑλληνες ὀρθόδοξοι, τοὺς ὅποιους ἀποκαλεῖ συνήθως σχισματικούς, ἡσαν ἄγριοι καὶ ἀδιάλλακτοι εἰς τὸν προσηλυτισμὸν καὶ στερρῶς ἀφοσιωμένοι εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων των, παρὰ τὴν τυραννίαν καὶ τὴν πενίαν, ἥτις τοὺς ἐμάστιζε δεινῶς. Εἴς τινας μάλιστα περιπτώσεις, ὡς

λ.χ. εἰς Χίον, ἐλάμβανον λίαν ἐπιθετικὴν στάσιν ἔναντι τῶν πανισχύρων καθολικῶν καὶ μάλιστα νικηφόρως.

Ἄπο τὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας δίδει πρὸς τὸν ἀνώτατον ἀρχηγὸν του, πληροφορίας προφανῶς ἐμπιστευτικὰς εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτό, βλέπομεν ὅτι καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὰς Κυκλαδας Ἰδίως, ὅπου οἱ ίησουνται μισιονάριοι χάρις εἰς τὸν εἰς αὐτὰς παλαιὸν φραγκικὸν πληθυσμόν, εὐκολώτερα εἶχον κατορθώσει νὰ εἰσχωρήσουν ὑπούλως διὰ τῆς μειλιχίου πολιτικῆς των καὶ νὰ κατακτήσουν τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν κατοίκων λειτουργοῦντες, κηρύσσοντες ἀπὸ ἄμβωνος καὶ κατηχοῦντες ἀκόμη εἰς τὸν ναὸν τῶν ὁρθοδόξων, δὲν εἶχον κατορθώσει νὰ ἀποτρέψουν καὶ νὰ ὑπερνικήσουν τὴν ἀντιπάθειαν τῶν ὁρθοδόξων πρὸς τὰ ἄζυμα καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν λατίνων.

Εἰς τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις, τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Σμύρνην καὶ τὴν Θεσσαλονίκην εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς ἀποκαλεῖ τὸ εὐγενέστερον τμῆμα τῆς Ἑλλάδος, τὸ δποῖον φέρει εἰς τὴν μνήμην μας τὰς ὑψηλοτέρας ἰδέας, οἱ δρθόδοξοι Ἑλληνες ἥσαν μὲν κατὰ ἄλλα ἡμεροι, δηλ. πολιτισμένοι, ἀλλὰ εἰς τὰ τῆς θρησκείας ἥσαν ἄγριοι.

“Υστερα ἀπὸ μίαν συστηματικὴν καὶ πείσμονα προσπάθειαν ἐκατὸν πενήντα καὶ πλέον ἑτῶν καὶ τὸ ἀφθονον χρυσίον τὸ ὁποῖον εἶχον δαπανήσει, τὰ ἀποτελέσματα τῆς προπαγάνδας τῶν καθολικῶν Ἱεραποστολῶν ἥσαν μηδαμινά. Ὁ δρθόδοξος ἑλληνικὸς λαὸς ἐκώφευε ἀπολύτως εἰς τὸ ἄσμα τῶν Σειρήνων τοῦ Τάγματος τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ταγμάτων, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἔξομωσις ἔξησφάλιζεν εἰς αὐτὸν ἀμέτρητα διφέλη καὶ προνόμια χάρις εἰς τὴν προστασίαν τῶν Προξένων τῆς Γαλλίας. Ματαίως, γράφει ὁ σοφὸς Φιλάρετος Βαφείδης εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικήν του Ἰστορίαν¹, ἡ πατικὴ Ἐκκλησία γῆν καὶ θάλασσαν περιῆγει, ἵνα ἔνα προσήλυτον ποιήσῃ. Καὶ ἡ κατάστασις αὐτῇ δὲν ἥλλαξε ποσῶς κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους.

Ίδου τὸ σχετικὸν ἀπόσπασμα τοῦ κειμένου τῆς ἐπιστολῆς τοῦ πατρὸς Tarillon, πρὸς τὸν κόμητα De Pontchartrain, διὰ τῆς ὁποίας ὑποβάλλει τὴν ἔκθεσίν του:

«Ἅγιες,

Ἐτοιμος νὰ ἐπανέλθω εἰς Ἑλλάδα, ὁπόθεν ἀπουσιάζω ἀπὸ ἐνὸς ἔτους, δεχθῆτε, παρακαλῶ, νὰ μοὶ γίνῃ ἡ τιμὴ νὰ ἐκθέσω πρὸς ὑμᾶς τὴν κατάστασιν εἰς τὴν δόποιαν ἀφῆκα τὰς ἐκεῖ Ἱεραποστολὰς μαζ.» Καὶ ἀφοῦ πλέκει τὸ ἐγκώμιον τοῦ κόμητος καὶ ἐκφράζει πρὸς αὐτὸν ὅλην τὴν εὐγνωμοσύ-

1. Φιλαρέτον Βαφείδον, Ἐκκλησιαστικὴ Ἰστορία, τ. B' σ. 53.

νην διὰ τὸ ἐνδιαιφέρον του πρὸς τὰς ἀποστολὰς αὐτάς, καταλήγει διὰ τῶν ἔξῆς:

«Ὑψηλότατε,

Πιεζόμενος ὑπὸ τῆς ἴδιαιτέρας εὐγνωμοσύνης, ἐθεώρησα σκόπιμον ὅπως πρὶν ἡ ἀναχωρήσω, ὑποβάλω πρὸς τὴν Ὑμετέραν Ὑψηλότητα, πι-
στὴν καὶ ἐμπεριστατωμένην ἀφήγησιν τῶν διαφόρων τόπων ἐνθα ἐδρεύ-
ομεν». . . . «Αἱ κυριώτεραι δὲ ἔδραι τῶν ἱεραποστολῶν μας εἶναι ἡ Κων-
σταντινούπολις εἰς τὴν Θράκην, ἡ Σμύρνη εἰς τὴν Ἰωνίαν, ἡ Θεσσαλο-
νίκη εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἡ Χίος, ἡ Νάξος καὶ ἡ Σαντορίνη εἰς τὸ Ἀρ-
χιπέλαγος» (σ. 139).

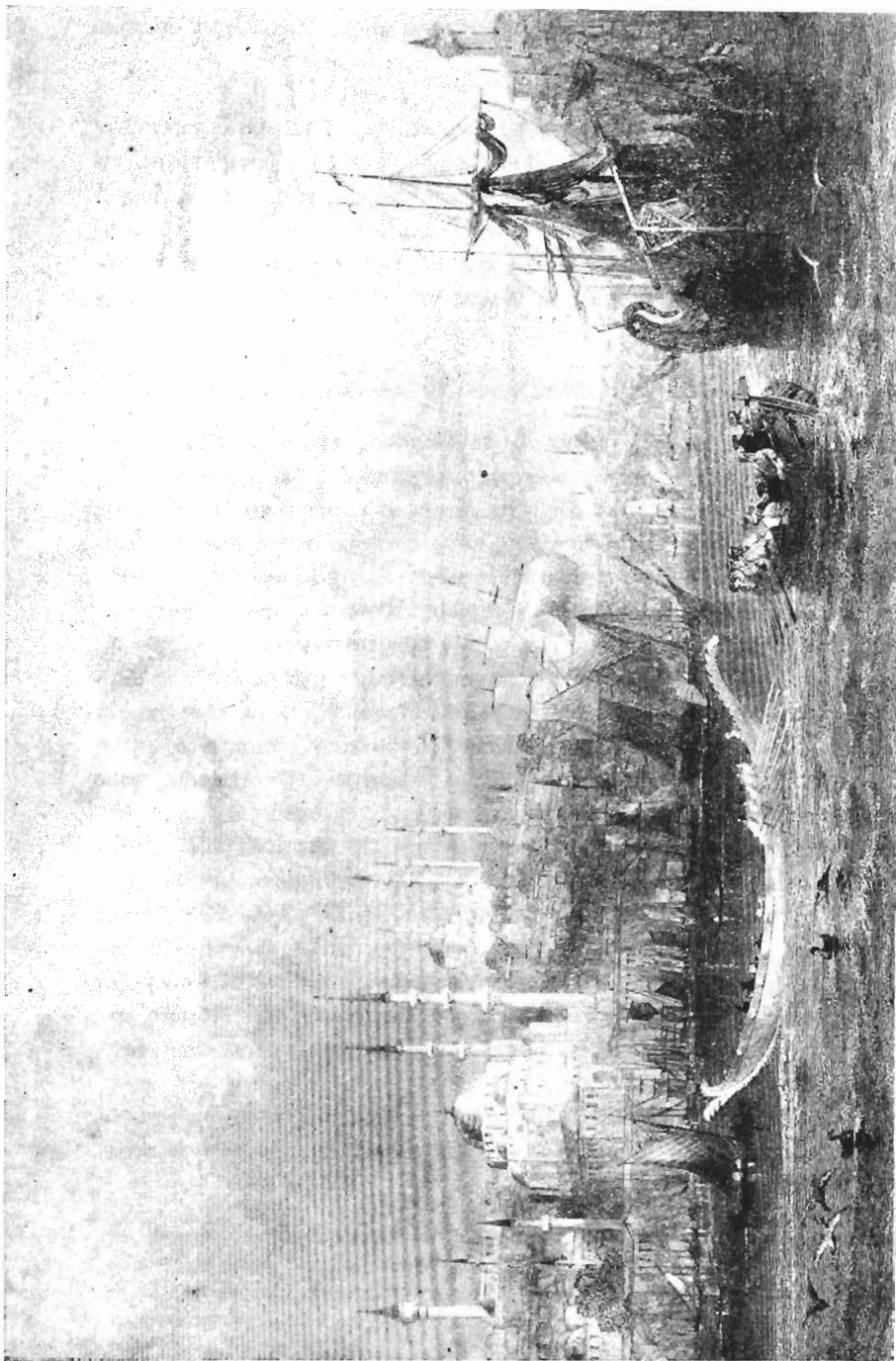
II ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΤΠΟΛΕΩΣ (σ. 139-176)

«Ἡ Κωνσταντινούπολις, γράφει ὁ π. Tarillon, εἶναι ὁ τόπος ὅπου ὁ ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν εἶναι τεράστιος. Λέγεται ὅτι ὑπάρχουν ἐκεῖ ὅχι δλιγάτεροι τῶν διακοσίων χιλιάδων Ἑλλήνων καὶ δύοδήκοντα χιλιάδες Ἀρμενίων, μονίμως ἐγκατεστημένων, εἰς τοὺς δοποίους δὲν πρέπει νὰ ὑπο-
λογισθοῦν ἐκεῖνοι οἱ δοποῖοι πηγαινοέρχονται (μετακινούμενοι), οἵτινες εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ κυκλοφοροῦν διαφράστικος λόγῳ τῆς ἐκεῖ ἔδρας τῆς Αὐλῆς καὶ τοῦ μεγάλου ἐμπορίου. Τίποτε δὲν δύναται νὰ δώσῃ ἀκριβεστέ-
ραν ἰδέαν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρὰ τὰ ἔτη τῆς θνη-
σιμότητος. Ἡμην μάρτυς κατὰ τὴν μεγάλην πανώλην, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπέθανον διακόσιαι ἔως τριακόσιαι χιλιάδες ἀνθρώπων. Ὁ ἀπολογισμὸς οὗτος ἔγινε ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πτωμάτων τῶν νεκρῶν, τοὺς δοποίους μετέφεραν ἔξω τῶν πυλῶν τῆς πόλεως πρὸς ἐνταφιασμόν» (σ. 140).

‘Ο συγγραφεὺς ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχον ἀκόμη εἰς τὴν Κων/πολιν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πολλαὶ οἰκογένειαι Γενοβέζων, διαμένουσαι εἰς Γα-
λατᾶν καὶ Πέραν, ὁ ἀριθμὸς δὲ τούτων ἀνήρχετο εἰς 300 μέχρι 500 ἄτομα. Τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτῶν ἦσαν διερμηνεῖς τῶν ἔνων Πρεσβειῶν, με-
ρικοὶ ἰατροὶ καὶ ἄλλοι. ‘Ως ἐκ τῶν ἐπαγγελμάτων τῶν τούτων οἱ Γενοβέζοι οὗτοι ἔχαιρον μεγάλης ὑπολήψεως καὶ εἶχον ἐλευθέραν τὴν εἰσοδον εἰς τὰς οἰκίας τῶν Τούρκων μεγιστάνων καὶ εἰς αὐτὸ ἀκόμη τὸ σεράῃ τοῦ σουλ-
τάνου.¹

«Αἱ οἰκογένειαι τῶν Πρεσβειῶν τῶν Χριστιανῶν Ἡγεμόνων καὶ οἱ ἔμποροι ὑπήκοοι αὐτῶν ἀποτελοῦν τὴν ἐκλεκτότεραν μερίδα τῶν Χριστι-

1. Σουλτᾶνος ἦτο τότε Ἀχμέτ ὁ Γ’, ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον τὸ 1703, κατόπιν τῆς γενομένης στάσεως καὶ τῆς ἀνατροπῆς τοῦ σουλτάνου Μουσταφᾶ Β’, ὅστις οἰκειοθελῶς παρητήθη τοῦ θρόνου ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀχμέτ, πρὸς ἀποφυγὴν αἰματοχυσίας. Μέγας Βεζίρης ἦτο ὁ Γιουσούφ πασᾶς, βλ. Σκαρλάτον Βυζαντίου, Κωνσταντινού-
πολις, Β’, σ. 406.

Ἡ Κωνσταντινούπολις. Χαλκογραφία τοῦ Ἰτανὸν αἰῶνος. (Σ. Βυζαντίον, Κωνσταντινούπολις, Α' τόμος 1856.)
Κάπωθεν τῆς εἰκόνος νάραχονν οἱ ἐξῆς στίχοι : «Ἴδον ἡ γῆ τοῦ Βύζαντος, οἶον ἡ Νέα Ρώμη,
τοῦ Κωνσταντίνου ἡ σηματηρά κατοικεῖ ἀκόμη
καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ Θέμις ἐν πορφύρᾳ
πλανᾶται εἰς τὰ τείχη τῆς μὲ στάθμην ἐἰς τὴν χεῖρα».

ανῶν Φράγκων, ὁ δὲ ἀριθμὸς τούτων ἀνήρχετο εἰς τρεῖς περίπου χιλιάδας ἀτόμων». Πλὴν τούτων, θὰ ἔπειπε, λέγει ὁ συγγραφεὺς, νὰ ὑπολογισθοῦν τέσσαρες ἔως πέντε χιλιάδες σκλάβων, Φράγκων Χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι ὑπηρέτουν εἰς τὰ πλοῖα καὶ τὰς γαλέρας ἢ ἡσαν ἔγκλειστοι εἰς τὰ κάτεργα τοῦ Μεγάλου Αὐθέντου. Ἐπὶ πλέον ἄλλαι εἴκοσι χιλιάδες σκλάβοι (Φράγκοι) ἡσαν διασκορπισμένοι εἰς διαφόρους τουρκικὰς οἰκογενείας (σ. 142).

Θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς ὅλων τῶν καθολικῶν τούτων ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἀγκύρας Ραῦμόνδος Γαλάνης (σ. 142).

Ἡ θεσις τῆς ἔδρας τῆς Ἰησουῖτικῆς ἀποστολῆς, εὑρισκομένης εἰς τὸ κέντρον τοῦ Γαλατᾶ, παρὰ τὸν λιμένα, ἔδιδεν εἰς αὐτὴν τὴν δυνατότητα νὰ ἔξυπηρετῇ ὅλους τοὺς καθολικούς. Ἐκεῖ εύρισκετο καὶ ἡ ἐκκλησία τῶν Ἰησουῖτῶν, μόνη ἐξ ὅλων τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν τῆς Κωνσταντινούπολεως, ἔχουσα τρούλλον, τοῦτο δὲ κατ’ ἔξαίρεσιν, διότι τὸ προνόμιον ἀνεγέρσεως τρούλλου ἦτο ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῶν τουρκικῶν τζαμίων.

Εἰς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην τῶν Ἰησουῖτῶν, τὸ κήρυγμα ἐγίνετο, ὡς γράφει, ἐλληνιστί, τουρκιστί, ἵταλιστί καὶ γαλλιστί, ἢ δὲ κατήχησις μόνον ἐλληνιστὶ καὶ τουρκιστὶ (σ. 144).

Διεξοδικῶς περιγράφει ὁ συγγραφεὺς τὰ τῶν λιτανιῶν καὶ τελετῶν τῶν Φράγκων ἐμπόρων εἰς τὸν Γαλατᾶν, ἵδιος κατὰ τὸ Μέγα Σάββατον καὶ τὸ Πάσχα, ὅτε περιήρχοντο τὰς ὁδοὺς τῆς συνοικίας ταύτης μὲ λάβαρα καὶ ψαλμούς, χάρις εἰς ἀρχαῖον προνόμιον ἐκχωρηθὲν ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν.

Περαιτέρω (σ. 144-154) ὁ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται εἰδικῶς μὲ τοὺς "Ἐλληνας καὶ παρέχει ἐνδιαφερούσας πληροφορίας περὶ αὐτῶν. «Οἱ Ἐλληνες, γράφει, ἀν καὶ κατοικοῦν εἰς τὸν Γαλατᾶν καὶ τὸ Πέραν εἰς μέγαν ἀριθμόν, δύμας οἱ εὐγενεῖς (ἀριστοκράται) καὶ διακεκριμένοι ἐξ αὐτῶν διαμένουν εἰς τὴν κυρίως Κωνσταντινούπολιν, τὴν αὐτοκρατορικὴν πόλιν, εἰς τὴν ἀπέναντι τοῦ λιμένος πλευράν. Οἱ μᾶλλον σημαίνοντες ἐξ αὐτῶν διαμένουν εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Πατριαρχείου, τὴν καλουμένην Φανάριον. Ὑπάρχουν οἰκογένειαι σὶ δόποιαι ισχυρίζονται ὅτι κατάγονται ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς Ἐλληνας αὐτοκράτορας, ἄλλαι δὲ αἱ δόποιαι συγγενεύουν μὲ τοὺς βέηδες τῆς Μολδαβίας καὶ Βλαχίας. Ἡ οἰκογένεια τῶν Σκαρλάτων εἰς τὴν ὁποίαν ὁ διάσημος Ἀλέξανδρος Σκαρλάτος, γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Μαυροκορδᾶτος, ἔδωκε τὴν προτέραν της αἴγλην, εἶναι ή μᾶλλον διακεκριμένη ἐξ αὐτῶν χαίρουσα μεγάλης ἐκτιμήσεως ἐκ μέρους ὅλων. Ὁ Μαυροκορδᾶτος ἀφῆκε δύο υἱούς, ἐκ τῶν δόποιων ὁ πρωτότοκος, διὰ δευτέραν

τώρα φοράν είναι βέης τῆς Μολδαβίας¹. Ὁ ἄλλος είναι Μέγας Δραγομάνος τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὄλοι οἱ ἄρχοντες οὗτοι μᾶς ἐδέχθησαν λίαν φιλοφρόνως.

‘Ο βέης τῆς Μολδαβίας, εἰς τὸν ὅποῖον ὁ πατὴρ Ἰάκωβος Πιπέρης ἐδίδαξε ἄλλοτε τὴν λατινικὴν γλῶσσαν², παρεκάλεσεν ὅπως τῷ δώσωμεν ἔνα ἱησουῦτην διὰ νὰ διδάξῃ τὴν γλῶσσαν αὐτὴν εἰς τὸν υἱόν του.

‘Ἐχομεν πολὺ καλάς σχέσεις μὲ τὸν Πατριάρχην τῶν Ἑλλήνων³. Κάμνομεν συχνὰς ἐπισκέψεις εἰς αὐτὸν καὶ μᾶς δέχεται λίαν φιλοφρόνως. Ἐνίστε αἱ συζητήσεις μας στρέφονται περὶ τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ἐπὶ τῶν ὅποιων μᾶς ἐκφράζει τὰς σκέψεις του, χωρὶς δὲ νὰ ἐξέλθωμεν τῶν ὁρίων τοῦ σεβασμοῦ, ἐκθέτομεν εἰς αὐτὸν τὰς ἴδικάς μας».

«Πριτοῦ ἐπισκεφθῶ τὴν Ἀνατολὴν εἶχα μεγάλην ἴδεαν τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ Πατριάρχου τούτου τῆς Νέας Ρώμης. Τὴν πρώτην φοράν κατὰ τὴν ὅποιαν τὸν ἐπεσκέφθην ἔμεινα κατάπληκτος ἀπὸ τὴν λιτότητα τῆς κατοικίας καὶ τῆς ὑπηρεσίας του. Τὸ δωμάτιόν του είναι πτωχὸν καὶ γυμνόν. Ὁλη ἡ ὑπηρεσία του ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ὑπηρέτας, ἀρκετά κακοενδεδυμένους, καὶ ἀπὸ δύο-τρεῖς κλητῆρας. Ὅταν ἐξέρχηται δι’ ἴδιαιτέρας ἐπισκέψεις, μεταβαίνει πάντοτε πεζῇ. Τὰ ἐνδύματά του δὲν ἔχουν τίποτε τὸ ἴδιαιτερον διὰ νὰ τὸν διακρίνῃ κανείς. Τὸν ἀναγνωρίζει ἀπὸ τὸ ὅτι συνοδεύεται ἀπὸ μερικοὺς ἄλλους κλητηρικούς, ἀπλὰ ὅπως καὶ αὐτὸς ἐνδεδυμένους, οἱ ὅποιοι τὸν περιστοιχίζουν».

«Ἡ μεγαλυτέρα διάκρισίς του συνίσταται εἰς τὸ ὅτι εῖς διάκονος ἦ

1. Πρόκειται περὶ τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου, πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐξ ἀπορρήτων, δστις ὥν Μέγας Δραγομάνος τῆς Πύλης, διωρίσθη τῷ 1711 ἡγεμῶν τῆς Μολδαβίας, ἀντικαταστήσας τὸν αὐτομολήσαντα τὸν Ἰούλιον 1711 εἰς τοὺς Ρώσους Δημ. Καντεμίρ. Τὴν θέσιν αὐτοῦ εἰς τὴν Μεγάλην Δραγομανίαν τῆς Πύλης κατέλαβε τότε ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, Ἰωάννης, ἡγεμονεύσας τῆς Μολδαβίας, (βλ. ‘Αθ. Κομνηνοῦ ‘Υψη λάντον, ἔ. ἀ. σ. 238).

2. Είναι ἡ μοναδικὴ αὐθεντικὴ πληροφορία τὴν ὅποιαν ἔχομεν ὅτι, τὴν λατινικὴν ἐδιδάχθη ὁ σοφὸς Νικόλαος Μαυροκορδάτος ἀπὸ τὸν ἱησουῦτην πατέρα Ἰάκωβον Πιπέρην, προφανῶς Ἐλληνα τὴν καταγωγήν. Συγγενῆς τούτου φαίνεται νὰ είναι ὁ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως μνημονεύμενος Ματθαῖος Πιπέρης, μέλος τῆς ἐν Καβάλῃ ἱησουῦτικῆς ἵεραποστολῆς.

3. Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως ἔχρημάτισαν ἀπὸ τοῦ 1711 μέχρι τοῦ Ὁκτωβρίου 1713, Κύριλλος ὁ Δ', ἀπὸ δὲ τοῦ Ὁκτωβρίου τοῦ 1713 μέχρι τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1714 ὁ Κυπριανός, πατριαρχεύσας τέσσαρας μόνον μῆνας. Τοῦτον διεέχθη εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον Κοσμᾶς ὁ Γ', πρώην Ἀλεξανδρείας. ‘Ο πατὴρ Tarillon ἀναφέρεται προφανῶς εἰς τὸν Κύριλλον τὸν Δ', τὸν ὅποῖον ἐγνώρισεν κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν του ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀκριβῶς δὲ ὁ Πατριάρχης οὗτος, λόγῳ τῆς δεινῆς πενίας τοῦ Πατριαρχείου ἀπῆλθεν εἰς Ἰάσιον τῆς Μολδαβίας, «χάριν ἐλεημοσύνης», τῷ 1712 (βλ. ‘Αθ. Κομνηνοῦ ‘Υψη λάντον, ἔ. ἀ. σ. 286 - 288).

ίερεὺς προπορεύεται αὐτοῦ κρατῶν μίαν ποιμαντορικὴν ράβδον ἀπὸ ξύλον διακεκοσμημένην ἀπὸ ζώνας ἐλεφαντοστοῦ καὶ νάκρου. Τὸν εἶδα πολλάκις νὰ πηγαίνῃ ἀκόμη ἀπλούστερα, ἀκολουθούμενος μόνον ἀπὸ δύο-τρία πρόσωπα. Ἐν τούτοις φέρει χωρὶς προσχήματα τὸν τίτλον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ πρέπει νὰ τὸν ἀποκαλέσῃς, δχι "Ἄγιε Πάτερ, ἀλλὰ «Παναγιώτατε ἡ Πανοσιώτατε». Ἐπίσης οἱ "Ἐλλήνες, ὅταν ὅμιλοιν περὶ τῶν ἄλλων ἀρχιερέων, δὲν τοὺς ἀποκαλοῦν ὅπως ήμεῖς, «οἱ Ἀρχιεπίσκοπος» ἢ «οἱ Ἐπίσκοπος», ἀλλὰ «οἱ Ἅγιοι τῆς τάδε πόλεως», ὡς λ.χ. δ «Ἄγιος Ἡρακλείας», «οἱ Ἅγιοι Χαλκηδόνος» κλπ.».

«Αἱ καλαὶ σχέσεις τὰς ὁποίας φροντίζομεν νὰ διατηρῶμεν μετὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν λοιπῶν Ἐλλήνων Ἀρχιερέων διαθέτουν εὐμενῶς τὸν λαὸν νὰ μᾶς ἀκούῃ. Οἱ γονεῖς ἀποστέλλουν εὐχαρίστως τὰ τέκνα των εἰς τὰς διδαχὰς καὶ τὰ σχολεῖα μας¹. Εἶχομεν τελευταίως τοὺς δύο υἱοὺς ἐνὸς βέη τῆς Βλαχίας. Γνωρίζω εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀρκετοὺς Ἐλλήνας ἔχοντας καλὰ αἰσθήματα ἀπέναντί μας. Γενικῶς ὅμως δὲν πρέπει νὰ ἀναμένωμεν μέγαν ἀριθμὸν προσηλύτων εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐκ μέρους τῶν σχισματικῶν τοῦ ἔθνους τούτου. Ἡ θέα τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ ἀρχαίου των μεγαλείου, ἀν καὶ θλιβερὰ καὶ ταπεινωτική, γεμίζει τὴν κεφαλήν των μὲν ἔνα εἰδος ὑπερφιάλων ἰδεῶν αἱ ὁποῖαι τοὺς καθιστοῦν δυστρόπους καὶ κενοδόξους. Θά ἔλεγέ τις ὅτι ἡ μεγάλη αὐτὴ πόλις καὶ δλη ἡ δύναμις τὴν ὁποίαν περικλείει ἀνήκει ἀκόμη εἰς αὐτούς».

«Ἀν καὶ δὲν ἐννοοῦν πλέον τοὺς Ἅγιους Πατέρας των καὶ ἀπομακρύνονται καθημερινῶς ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν των, δὲν ἀνέχονται παρὰ μετὰ πολλῆς δυσφορίας νὰ ἀκούουν ὅτι οἱ Δυτικοὶ τοὺς ἐννοοῦν καλύτερον ἀπὸ αὐτοὺς καὶ ὅτι ἔρχονται ἀπὸ τόσον μακρυνὰ μέρη νὰ διδάξουν τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τῶν λόγων των» (σ. 153-154).

Περαιτέρω ὁμιλεῖ περὶ τῶν Ἀρμενίων οἱ ὁποῖοι εὐκολώτερον προσηλυτίζονται καὶ ζητοῦν νὰ φωτισθοῦν ἀπὸ τοὺς Ἰησουνίτας μισιοναρίους (σ. 155-162).

Εἰς τὰς σελίδας 162-174 ἐκθέτει τὰς ἀσχολίας τῶν μισιοναρίων καὶ τὴν ἀφοσίωσιν αὐτῶν εἰς τὴν περιθαλψιν τῶν σκλάβων οἱ ὁποῖοι εὑρίσκον-

1. Τὸ πρῶτον καθολικὸν σχολεῖον ἴδρυθη ἐν Κωνσταντινούπολει περὶ τὸ 1643 ὑπὸ τοῦ διαβοήτου Πανταλέοντος, μετέπειτα Παϊσίου Λιγαρίδου, ἐξομάτου ἐκ Χίου, τροφίμου τοῦ Ἐλληνικοῦ Κολλεγίου τοῦ Ἅγιου Ἀθανασίου τῆς Ρώμης. Ἡ σχολὴ αὕτη ἴδρυθη πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Φαναρίου, ἡ ὁποίᾳ ἥνθει τότε. Ἐλειτούργει δὲ ἡ σχολὴ εἰς τὸ μέγαρον τοῦ Βασιλοῦ (πρέσβεως) τῆς Βενετίας εἰς Πέραν καὶ ἀδρῶς ἐχρηματοδοτεῖτο ὑπὸ τῆς Propaganda Fidei· βλ. C.I. T s o u r k a s, Les débuts de l'enseignement philosophique dans les Balkans, 2e édition, Thessalonique 1967, σ. 144-145.

ται εἰς τὰ κάτεργα τοῦ σουλτάνου. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι πρόκειται περὶ τῶν καθολικῶν σκλάβων. Περιγράφει μὲν ζωηρὰ χρώματα τὰς δύο φυλακάς τῶν σκλάβων αὐτῶν καὶ τὴν θλιβερὰν ζωήν των. Εἰς τὰς φυλακὰς τῶν σκλάβων, δύο τότε τὸν ἀριθμόν, ἐρρίπτοντο συνήθως οἱ αἰχμάλωτοι πολέμου. Ἐντὸς τῶν φυλακῶν ὑπῆρχον δύο ἐκκλησίαι, πλησίον δὲ τῆς μικροτέρας φυλακῆς ἐκτίσθη ἀργότερον ἡ καθολικὴ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου τοῦ Σταυροδρομίου.

«Κάθε σκλάβος, γράφει, ἂν καὶ εὑρίσκετο εἰς τὰ κάτεργα κλεισμένος, εἶχε δύο ἀλυσίδας δεμένας εἰς τὸ σῶμά του. Κάθε ἡμέραν, πλὴν τῶν τεσσάρων μεγάλων ἔορτῶν τῶν Χριστιανῶν, ἀπὸ βαθείας πρωΐας, οἱ σκλάβοι ὀδηγοῦντο εἰς καταναγκαστικὰ ἔργα εἰς τὸν Ναύσταθμον (τερσανᾶν) καθ' ὁμίλους 20-30, ἀλυσοδεμένοι ἀνὰ δύο. Ἡ τροφή των συνίστατο εἰς δύο ἄρτους κακῆς ποιότητος κατ' ἄτομον. Εἰς τὰς φυλακὰς παρέμενον πάντοτε φέροντες τὰς ἀλύσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἔβγαζαν παρὰ δταν ἀπέθνησκον. Ἄκομη δὲ καὶ μετὰ τὸν θάνατὸν των οἱ Τοῦρκοι φύλακες δὲν εἶχον ἐμπιστοσύνην. Τὰ πτώματά των προτοῦ μεταφερθοῦν εἰς τὰ δημόσια νεκροταφεῖα διεπερῶντο μὲ σιδερένια σουβλιά ἀπὸ τὴν μίαν πλευράν ἔως τὴν ἄλλην, διὰ νὰ βεβαιωθοῦν ὅτι δντως ἥσαν νεκροί. Οἱ καθολικοὶ κληρικοὶ προσέφερον μὲ αὐταπάρνησιν καὶ σθένος τὰς ὑπηρεσίας των εἰς τοὺς σκλάβους ἀσθενεῖς, πολλάκις δὲ εὗρισκον καὶ αὐτοὶ τὸν θάνατον ἰδίως κατὰ τὰς μεγάλας ἐπιδημίας» (σ. 162-174).

Η ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ (σ. 176-187)

Ἡ ιεραποστολὴ αὕτη ἀπετελεῖτο ἀπὸ τέσσαρας μόνον ἵησουΐτας.

Οἱ Πρόξενοι τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας, Βενετίας καὶ Γενούης καθὼς καὶ οἱ ἔμποροι τῶν ἑθνῶν αὐτῶν διέμενον εἰς τὴν μεγαλυτέραν καὶ ὠραιοτέραν ὁδόν, ἡ ὁποία ἐκαλεῖτο «Οδὸς Φράγκων» καὶ εἶχε μῆκος μιᾶς λεύγης.

«Εἰς τὴν Σμύρνην, γράφει, ὑπάρχουν εἴκοσι χιλιάδες Ἐλληνες καὶ ἐπτὰ - ὀκτὼ χιλιάδες Ἀρμένιοι. Ἐδῶ οἱ Ἐλληνες (ἀπὸ θρησκευτικῆς ἀπόψεως) εἶναι ἡμερώτεροι ἀπὸ ἐκείνους τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εύρισκόμεθα εἰς φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον καὶ τοὺς προύχοντας τῆς πόλεως, οἱ ὁποῖοι εὐχαρίστως μᾶς φέρουν τὰ τέκνα των διὰ νὰ μορφωθοῦν εἰς τὰς προσευχάς καὶ τὰ γράμματα. Πολλοὶ μάλιστα ἔξ αὐτῶν, μέχρι καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τιτλούχων, ἔξομολογοῦνται εἰς ἡμᾶς».

«Μεταξὺ τῶν Ἀρμενίων ὑπάρχουν πολλοὶ καθολικοὶ πιστοί, μεταξὺ δὲ ἄλλων πολλοὶ Ἀρμένιοι ἔμποροι ἐκ Περσίας καὶ δὴ ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν Νακιβάν, τοὺς ὁποίους οἱ Δομινικανοὶ πατέρες διαφωτίζουν ἀπὸ 400 ἑτῶν. Κατὰ τὴν ἄφιξιν τῶν καραβανίων, τὰ ὁποῖα εἶναι πολυάριθμα καὶ φθάνουν

εἰς τὴν Σμύρνην τρὶς ἢ τετράκις τοῦ ἔτους, οἱ καθολικοὶ αὐτοὶ σπεύδουν νὰ κοινωνήσουν» (σ. 169).

«Οἱ ἀπέραντοι κῆποι, οἱ ὅποιοι περιβάλλουν τὴν Σμύρνην, ἀνήκουν δῆλοι σχεδὸν εἰς τοὺς Χριστιανούς, Φράγκους καὶ Ἑλληνας, ἀπὸ τὰς νήσους Χίον, Νάξον, Τῆρον, Σαντορίνην, Πάρον κ.ἄ. "Ολοι αὐτοὶ εἶναι ἄνθρωποι ἐγγράμματοι καὶ μᾶς γνωρίζουν ἀπὸ τὰς ἴδιαιτέρας πατρίδας των».

«Ἡ πόλις τῆς Σμύρνης συχνὰ μαστίζεται ἀπὸ σφοδρὰν πανώλην καὶ τρομεροὺς σεισμούς. . . Πρὸ δύο μόλις ἑτῶν ἀπέθανον ἐκ πανώλους 10.000 ἄτομα» (σ. 179).

«Κατὰ τὸ 1688 κατεστράφη ἡ Σμύρνη δόλοκληρωτικῶς, ἐπιστεύθη δὲ ὅτι τοῦτο ὥφειλετο εἰς τὸ ὅτι αἱ οἰκίαι ἥσαν πέτριναι καὶ ὅτι κατὰ συνέπειαν τὸ βάρος αὐτῶν δὲν παρεῖχεν ἀσφάλειαν. Καὶ τότε ἐπανεκτίσθη ἡ πόλις, αἱ δὲ οἰκίαι της ἀνηγέρθησαν κατὰ τὸ ἥμισυ ἐκ λίθων καὶ τὸ ἥμισυ ἀπὸ ξύλου». Ὁ μέγας αὐτὸς σεισμὸς τῆς Σμύρνης ἔγινε τὴν 10ην Ιουλίου τοῦ ἔτους 1688 (σ. 187-195).

Η ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (σ. 187-195)

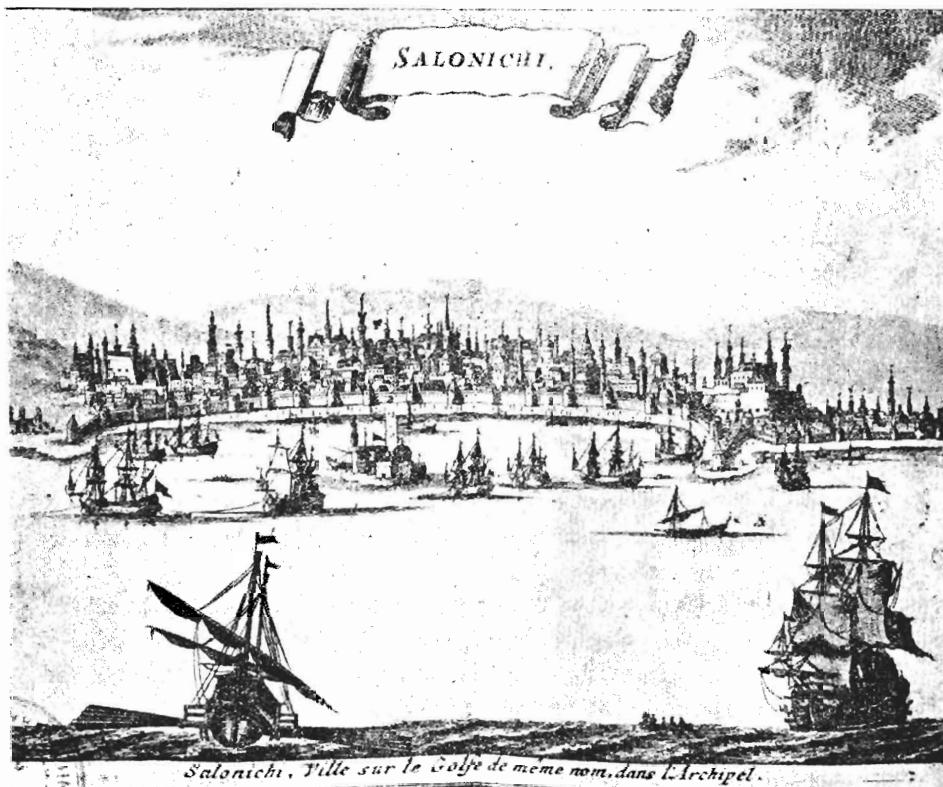
Παραθέτομεν κατωτέρω πλήρη μετάφρασιν ὀλοκλήρου τοῦ κειμένου τὸ ὅποιον περιλαμβάνει τὰς περὶ Μακεδονίας πληροφορίας καὶ τὸ ὅποιον καταλαμβάνει δικτὸ σελίδας.

«Ἡ Θεσσαλονίκη, γράφει ὁ πατὴρ Tarillon, εἶναι ἕδρα μιᾶς τῶν ἀρχαιοτέρων ἀποστολῶν μας, ἡ ἐπάνδρωσις τῆς ὅποιας ἐγένετο κατὰ τὸ 1706, δόποτε ἡ Υμετέρα Ἐξοχότης ηὐδόκησε νὰ διορίσῃ ώς ἐφημερίους τῶν Προξένων τῆς Γαλλίας ἰησουνίτας».

«Ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας καὶ διασημοτέρας πόλεις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Ἐχει ἐν ἐπταπύργιον, δηλ. φρούριον μὲ ἐπτὰ πύργους, ὅπως καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις. Ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων εἶναι σημαντικός. Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ Ἀρμένιοι ἐμποροι. Οἱ Ἐβραῖοι ἀνέρχονται εἰς δέκα ἢ δώδεκα χιλιάδας ψυχῶν. Οἱ Ἐβραῖοι ἀνέρχονται εἰς δέκα ἢ δώδεκα χιλιάδας περίπου. Ἐχουν τὴν φήμην ὅτι εἶναι πολυμήχανοι. Δύο Μεγάλοι Βεζύραι, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη συνέλαβον τὴν ἴδεαν νὰ πείσουν τοὺς Ἐβραίους τῆς Θεσσαλονίκης νὰ μιμηθοῦν τὴν βιομηχανίαν μας τῶν ὑφασμάτων, μὲ τὴν σκέψιν, ὅπως ἔλεγον οὗτοι, νὰ καταστήσουν τὴν Τουρκίαν ἵκανην νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην τῶν ἔξινων. Ὁμως, παρὰ τὰς δαπάνας τὰς ὅποιας ἔκαμαν οὗτοι καὶ τὰ μέτρα τὰ ὅποια ἔλαβον, οὐδέποτε ἡδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχουν τοῦτο».

«Οἱ μισιονάριοι πατέρες ἐπικοινωνοῦν μὲ οἰκειότητα καὶ ἐπωφελῶς μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ πατὴρ François Branconnier, ἐγκατεστημένος

έκει ἀπὸ 7 ἢ 8 ἑτῶν, ἐκέρδισε τὴν ἐμπιστοσύνην των μὲ τοὺς λεπτοὺς τρόπους του καὶ τὸ ἔξαιρετικὸν τάλαντον μὲ τὸ ὄποιον τοὺς κάμνει μὲ τρόπον φιλικὸν νὰ αἰσθανθοῦν τὸν κίνδυνον τῆς πλάνης των».

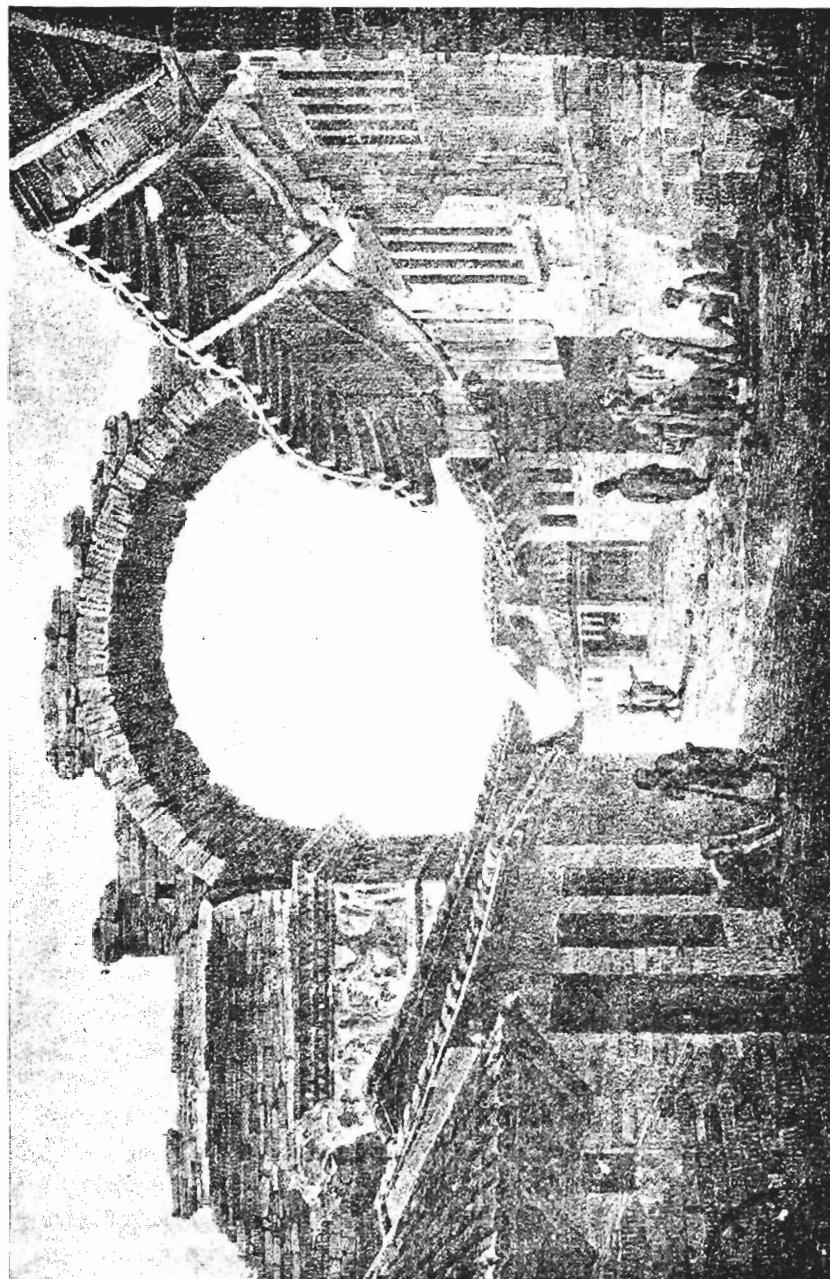
‘Ο λιμὴν καὶ ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης. Χαλκογραφία τοῦ 17ου αἰῶνος.

‘Απὸ τὸ βιβλίον τοῦ Olivier Dupper, *Description exacte des isles de l'Archipel, Amsterdam 1689*, σελ. 201. (Συλλογὴ Λαογραφικοῦ Μουσείου

Μακεδονικῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος).

«Οἱ Ἀρμένιοι δέχονται ώσαύτως θαυμάσια τὰ διδάγματα τῆς εὐλαβείας καὶ τῆς θρησκείας τὰ ὅποῖα τοὺς παρέχει. Ἐπειδὴ οὗτοι δὲν δύνανται νὰ παραμείνουν μονίμως ἐκεῖ καὶ εἶναι ὑποχρεωμένοι, ὃς ἐκ τοῦ ἐμπορίου των, νὰ εὑρίσκωνται ἐν κινήσει, ὁ πατήρ αὐτὸς ἔχει τὴν εὐκαιρίαν νὰ διδάξῃ ἀλληλοδιαδόχως μέγαν ἀριθμὸν ἐξ αὐτῶν. Χρησιμοποιοῦν τὸ παρεκκλήσιον τῶν Γάλλων ἐμπόρων καὶ δὲν συχνάζουν εἰς ἄλλας ἐκκλησίας».

«Οἱ Γάλλοι ἐμπόροι δὲν εἶναι πολυάριθμοι ἐν Θεσσαλονίκῃ ὅπως εἰς

**H τύλη τοῦ Βαρδαρίου. Χαλχογραφία τοῦ Ιτοῦ αἰώνος.*
(*Henry et Daumet, Voyage archéologique de Thessalonique en Macédoine, Paris 1876, σελ. 272).*
(Σύλλογη Λαογραφικοῦ Μουσείου Μακεδονικῆς Φιλεκπαιδευτικῆς 'Αδελφότητος).

τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Σμύρνην, ὑπάρχουν ὅμως λίαν ἐπίλεκτοι ὑπήκοοι. Ὁ κ. Belmont, πρόξενος τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους, χαίρει ἐκεῖ τῆς γενικῆς ἀγάπης καὶ τοῦ σεβασμοῦ, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ κύρους τοῦ κόμητος Des Alleurs, πρεσβευτοῦ τοῦ βασιλέως παρὰ τῇ Πύλῃ. Ὁ Μέγας Αὐθέντης παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν καὶ τὸν ὑπηκόους του τὴν χρῆσιν ἐνὸς δημοσίου παρεκκλησίου. Ἐκ τῶν δύο Ἰησουΐτῶν μισιοναρίων, δι’ εἰς διαμένει πάντοτε εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ νὰ ὑπηρετῇ, ἐνῷ δὲ ἔτερος μετακινεῖται κατὰ τὸ Πάσχα εἰς τὴν Σκόπελον καὶ τὴν Καβάλαν, ὅπου ὑπάρχουν ὑποπρόξενοι καὶ Γάλλοι ὑπήκοοι, μὴ ἔχοντες κανένα νὰ τοὺς κοινωνήσῃ. Ἡ Σκόπελος εἶναι μία πολυκατωκημένη καὶ πολὺ εὐχάριστος νῆσος κειμένη εἰς ἀπόστασιν 50 λευγῶν ἐκ Θεσσαλονίκης. Εἶναι ἡ μᾶλλον σημαντικὴ ἐκ πολλῶν ἄλλων αἱ δοποῖαι σχηματίζουν ἐν ξεχωριστὸν ἀρχιπέλαγος εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μακεδονίας» (σ. 190).

ΠΕΡΙ ΚΑΒΑΛΑΣ ΚΑΙ ΘΑΣΟΥ

«Ἡ Καβάλα εἶναι τουρκικὸν φρούριον, δονομαζόμενον οὕτω λόγῳ τοῦ σχήματος ἵπου τὸ δοποῖον ἐμφανίζει μακρόθεν ὁ μέγας βράχος ἐπὶ τοῦ δοποίου εἶναι κτισμένη. Ἀπέχει διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην 30 λεύγας πρὸς τὰ νοτιοανατολικά, ἀπὸ θαλάσσης δὲ 100 περίπου λεύγας, λόγῳ τοῦ μεγάλου κύκλου τὸν δοποῖον πρέπει νὰ κάμῃ τις. Εἰς τὴν θέαν τῆς Καβάλας ἐμφανίζεται καὶ ἡ Θάσος. Εἶναι μία πολὺ ὥραία νῆσος μὲ περίμετρον 30 περίπου λευγῶν. Οἱ κάτοικοί της εἶναι κατανεμημένοι εἰς 15 χωρία ἢ κωμοπόλεις μὲ δόκτω χιλιάδας περίπου ψυχάς ἐν ὅλῳ. Οἱ μισιονάριοι μας ἐπισκέπτονται πολὺ εὐχαρίστως τὰ μέρη ταῦτα. Ὁ πατὴρ Branconnier τὰ ἐπεσκέφθη πολλάκις. Διέμεινεν ὡσαύτως ἐπὶ τινα χρόνον καὶ εἰς τὰ μοναστήρια τοῦ Ὄρους Ἀθω, εἰς τὴν Λῆμνον καὶ τὴν Εὔβοιαν, παντοῦ δὲ εἶχε καλὰ ἀποτελέσματα. Αἱ λοιπαὶ νῆσοι τῶν μεγάλων καὶ ὥραίων αὐτῶν ἀκτῶν δὲν χρειάζονται παρὰ μισιοναρίους μὲ ζῆλον καὶ ἐργατικοὺς διὰ νὰ τὰς ἐκπαιδεύσουν».

«Ο πατὴρ Μαθαῖος Πιπέρης ἔκαμεν ὡσαύτως ἐκδρομὰς πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ χωριὰ τοῦ ὄρους Ὀλύμπου καὶ εἰς τὰ πέριξ τοῦ ὄρους Πηλίου καὶ Ὀσσης».

«Μεταξὺ τῶν δύο τούτων τελευταίων δρέων ρέει ὁ ποταμὸς Πηνειός, ὁ δοποῖος ἐλισσόμενος σχηματίζει τὴν διάσημον κοιλάδα τῶν Τεμπῶν. Ὁ πατὴρ οὗτος εὗρε παντοῦ ἀνθρώπους ἡμερωτάτους, ἀλλὰ πραγματικοὺς ἀγρίους ὅσον ἀφορᾶ τὴν θρησκείαν. Ἐὰν εἴμεθα περισσότεροι Ἰησουΐται εἰς τὴν Ἑλλάδα, θὰ ἡδυνάμεθα νὰ κάμωμεν μίαν ἐγκατάστασιν εἰς τὴν Σκόπελον, ὅπου οἱ ἀνθρώποι μᾶς προσκαλοῦν καὶ δημοσίᾳ τῆς τῆς

νήσου ἑλκύει πολλοὺς Φράγκους, οἱ δποῖοι ζοῦν ἐκεῖ καὶ ἀποθνήσκουν χωρὶς πνευματικὴν περίθαλψιν. Θὰ ἡδυνάμεθα ὥσαύτως νὰ ἐπανιδρύσωμεν τὴν ἀποστολὴν τῆς Εὐβοίας, τὴν ὅποιαν οἱ τελευταῖοι πόλεμοι τῶν Ἐνετῶν, αἱ συχναὶ ἐπιδημίαι τῆς πανώλους καὶ πρὸ πάντων ἡ ἔλλειψις μισιοναρίων μᾶς ἡνάγκασε νὰ ἐγκαταλείψωμεν, μέχρις ὅτου παρουσιασθῇ εὐνοϊκωτέρα συγκυρία. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ πανώλης μᾶς ἀνήρπασε τὸν ἔνα μετὰ τὸν ἄλλον ἔξ ιησουῖτας μεγάλης ἀξίας. Θὰ ἥτο ὅμως δυνατὸν κατὰ τὸν χειμῶνα νὰ διαμείνωμεν εἰς τὴν πόλιν ὅπου ἔχομεν τὸν οἰκον μας καὶ τὴν ἐκκλησίαν μας. Ἡ μεγάλη αὕτη νῆσος ἔχουσα διακόσια περίπου χωρία μικρὰ καὶ μεγάλα, ἔχει περίμετρον ἑκατὸν λευγῶν».

«Ἄπὸ τὴν Εὐβοιαν καὶ τὴν Σκόπελον τίποτε δὲν θὰ μᾶς ἡμπόδιζε νὰ διαπεραιωθῶμεν εἰς τὴν ξηρὰν εἰς Μακεδονίαν, ἡ ὁποία εὑρίσκεται πλησιέστατα. Ἡ ὑπαιθρος ἐκεῖ εἶναι πλήρης Χριστιανῶν, εἰς τοὺς ὁποίους κανεὶς δὲν διμιλεῖ περὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν».

«Ο Νομὸς Λαρίστης θὰ ἀπησχόλει τοὺς μισιοναρίους ἐπὶ ἔξ μῆνας τὸ ἔτος. Μετὰ τὴν Θεσσαλονίκην εἶναι ἡ πόλις εἰς τὴν ὁποίαν συχνάζουν οἱ περισσότεροι ξένοι Χριστιανοί».

«Ἡ νῆσος Θάσος ἡ ὁποία εὑρίσκεται εἰς τὴν ἄλλην πλευρὰν τῆς Μακεδονίας, πρὸς βορρᾶν, θὰ ἥτο ἔνας ἄλλος σταθμὸς πολὺ κατάλληλος δι’ ιεραποστολάς, αἱ ὁποῖαι θὰ μετέβαινον εὐκόλως εἰς τὸ τμῆμα τῆς ὥραιας ταύτης περιοχῆς, ἡ ὁποία συνορεύει μὲ τὴν Θράκην καὶ ἡ ὁποία δὲν εἶναι οὕτε διλιγώτερον κατωκημένη, οὕτε διλιγώτερον ὥραια. Θὰ προσέθετον ὅτι εἶναι ἴσως τὸ μέρος τῆς Τουρκίας ὅπου οἱ Γάλλοι εἰναι μᾶλλον εὐπρόσδεκτοι. Οἱ Ἐνετοὶ οἱ ὁποῖοι μεταβαίνουν ἐκεῖ θεωροῦνται ὡς νεοσυμφιλιώθεντες, μὲ τοὺς ὁποίους σήμερον ὑπάρχει εἰρήνη καὶ αὔριον πόλεμος. Τουναντίον οἱ Γάλλοι θεωροῦνται ὡς αἰώνιοι φίλοι, τοὺς ὁποίους γνωρίζουν ἀπὸ πατρὸς εἰς νίδιν, λόγῳ τοῦ ἐμπορίου των καὶ τῶν εὐεργεσιῶν τὰς ὁποίας κάμνουν εἰς δλόκληρον τὴν χώραν».

«Πέποιθα εἰς τὴν προστασίαν ὑμῶν, Ἐξοχώτατε, καὶ θεωρῶ καθῆκον μου νὰ βεβαιώσω ὑμᾶς περὶ τοῦ ζήλου τῶν ιησουῖτῶν, χάρις εἰς τὸν ὁποῖον ἡ Μακεδονία, τὸ εὐγενές αὐτὸ τμῆμα τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖον φέρει εἰς τὴν μνήμην μας τόσας ὑψηλάς ἰδέας, δὲν θὰ ἀργήσῃ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν θέρμην τοῦ ἀληθοῦς Χριστιανισμοῦ, τὸν ὁποῖον διὸ Αγιος Παῦλος διὰ τῶν μόχθων καὶ τῶν ἐπιστολῶν του πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς καὶ τοὺς Φιλιππισίους ἐνέπνευσε».

Η ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΧΙΟΥ (σ. 197-225)

Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐκθέσεώς του ἀφιερώνει δι συγγραφεὺς εἰς τὴν Χίον, ἐνδιατρίβων λεπτομερῶς εἰς τὸν διωγμὸν τῶν ἐν τῇ νήσῳ ταύτη

καθολικῶν μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατὰ τὸ 1694 καὶ τὴν κατάκτησίν της ὑπὸ τῶν Τούρκων¹. Κατὰ τὴν ἀποβίβασιν τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων εἰς τὴν νῆσον, ταῦτα προέβησαν, ώς γράφει, εἰς τρομερὰς λεηλασίας στρεφομένας ἴδιως κατὰ τῶν καθολικῶν. Ὁ συγγραφεὺς ἀποδίδει τὴν στάσιν ταύτην εἰς ραδιουργίας μερικῶν Ἐλλήνων οἱ ὅποιοι ἐσυκοφάντησαν τοὺς λατίνους ὡς προσκαλέσαντας τοὺς Ἐνετοὺς νὰ καταλάβουν τὴν νῆσον. Τὸ μῆσος τῶν Τούρκων, γράφει, ἐστράφη ἐναντίον τῶν καθολικῶν, αἱ ἐκκλησίαι των κατεδαφίσθησαν, ἥ μετεβλήθησαν εἰς τζαμιά ἥ ἀπεδόθησαν εἰς τοὺς Ἐλληνας, αἱ οἰκίαι τῶν ἴδιωτῶν Φράγκων ἐλεηλατήθησαν καὶ τὰ καλύτερα κτήματά των διενεμήθησαν μεταξὺ τῶν Ἐλλήνων καὶ τῶν Τούρκων. Οὐδέποτε, γράφει, οἱ λατίνοι ἐγνώρισαν παρομοίαν ἀπελπισίαν.

«Οἱ Ἰησουΐται, γράφει, ἥσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Χίον πρὸ 100 ἔτῶν ἔχοντες Ἐκκλησίαν καὶ Κολλέγιον, τὸ ὅποιον προσέφερεν εἰς τὸν πληθυσμὸν τὰς μεγαλυτέρας ὑπηρεσίας». Ἀφηγεῖται ὁ συγγραφεὺς περαιτέρω ὅτι οἱ Ἰησουΐται μισιονάριοι παρὰ τὰς συστάσεις τὰς ὅποιας ἔλαβον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἥθελησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν νῆσον ὅπως ἔπραξαν αἱ καθολικαὶ μοναχαί. Ὁ Τούρκος σερασκέρης (ναύαρχος) Μισίρι Ὅγλοιος ἐπήνεσε τὴν σταθερότητα αὐτὴν καὶ τὴν ἀφοσίωσίν των καὶ ἔδωκε φρουράν διὰ τὴν ἀσφάλειάν των». (σ. 198).

«Ἄλλα, ἔξακολουθεῖ, οἱ Ἐλληνες σχισματικοὶ ἀποφασισμένοι νὰ ἀποστερήσουν τὴν λατινικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ κάθε πρόσοδον, ἐνήργησαν κατὰ τοιοῦτον τρόπον καὶ προσέφεραν τόσον μεγάλα ποσά ὥστε ἐντὸς δλίγων ἡμερῶν ἥ ἔδρα μας ἐλεηλατήθη, ἥ στέγη τῆς ἐκκλησίας μας κατεστράφη, οἱ πατέρες ἔξεδιώχθησαν ἀπὸ τὰ δωμάτιά των διὰ τῆς βίας, μερικοὶ δὲ ἔξ αὐτῶν ἐπληγώθησαν διὰ σπάθης».

«Ἡ ἐκκλησία ἀπογυμνωθεῖσα παρεδόθη εἰς ἔνα Τούρκον, ὁ ὅποιος τὴν μετέτρεψε εἰς Καραβᾶν Σαράϊ ἥ ἀκίνητον πρὸς ἐνοίκιον». Ταυτοχρόνως ἔξεδόθη διαταγὴ εἰς ὅλην τὴν πόλιν δι’ ἣς ἀπηγορεύετο ἥ ἔξασκησις τῆς θρησκείας τοῦ Πάπα ἐπὶ ποινῇ θανάτου ἥ δουλείας (σ. 199). Ἐδόθη δὲ διαταγὴ ὅπως οἱ καθολικοὶ προσεύχωνται εἰς τὰς ἐλληνικὰς ἐκκλησίας. Ἀφ’ ἔτερου ἐστάλη ἀναφορὰ εἰς τὸν σουλτάνον διὰ τῆς ὅποιας διαβεβαίουν οὗτον ὅτι εἰς τὴν Χίον δὲν ὑπάρχουν πλέον Φράγκοι καὶ ὅτι ἔγιναν Ἐλληνες (Ὀρθόδοξοι). Παρὰ ταῦτα οἱ Ἰησουΐται δὲν ἐγκατέλειψαν τὴν νῆσον ἀλλὰ ἐκυκλοφόρουν εἰς αὐτὴν μὲ πολιτικὴν περιβολὴν καὶ ἐπεσκέπτοντο

1. Δηλ. πρὸ τοῦ 1694, ὅπότε ἡ νῆσος αὐτῇ εἶχεν καταληφθῆ ἐπὶ τι διάστημα ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, οἵτινες καὶ ἔξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

τὰς κατοικίας τῶν καθολικῶν ὅπου ἐτέλουν τὴν λειτουργίαν καὶ τὰ μυστήρια».

Περαιτέρω συνεχίζει δ συγγραφεύς : «Οἱ σχισματικοὶ διὰ νὰ ἐνσπείρουν τὸν τρόμον καὶ ἐκθέσουν ὁριστικῶς τὸ καθολικὸν δόγμα ἔξήτησαν καὶ ἐπέτυχον διὰ πολλῶν χρημάτων τὸν θάνατον τῶν τεσσάρων διαπρεπεστέρων καθολικῶν, δύο ἐκ τῶν ὁποίων ἀνῆκον εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Ἰουστινιάνι. Οἱ τέσσαρες οὗτοι εὐγενεῖς ἐκτιμώμενοι ἀπὸ ὅλους τοὺς καλοὺς ἀνθρώπους τῆς χώρας καὶ εἰς τοὺς ὁποίους τίποτε δὲν εἶχον νὰ προσάψουν πλὴν τῆς θρησκείας των, ἐβάδισαν πρὸς τὸν θάνατον μὲν χαράν, ἀποκρούοντες μὲν χριστιανικὴν πάντοτε σταθερότητα τὰ ἀξιώματα τὰ ὁποῖα τοῖς προσεφέροντο, ἀντὶ ηθελον νὰ ἀλλάξουν θρησκείαν (σ. 201). Τὴν ἐπομένην αἱ σύζυγοι καὶ τὰ τέκνα των παρουσιάσθησαν εἰς τὸν σερασκέρην καὶ τοῦ εἶπον νὰ θανατώσῃ καὶ αὐτὰς καὶ τὰ τέκνα των ἀφοῦ ἔθανάτωσε τοὺς συζύγους των, καθ' ὅτι οὐδέποτε θὰ ἀπαρνηθοῦν τὴν θρησκείαν των. 'Ο δὲ σερασκέρης συγκινηθεὶς ἀπὸ τὸ θέαμα ἐμοίρασε εἰς ὅλας μανδήλια κεντημένα μὲν χρυσὸν καὶ τὰς εἶπε : «Μὴ ἐπιτρίπτετε εἰς ἐμὲ τὸν θάνατον τῶν συζύγων σας, διότι δὲν ἐπροκάλεσα ἐγὼ τὸν θάνατόν των. Αὐτοὶ ἐδῶ τὸν ἐπροκάλεσαν» καὶ ἔδειξε τοὺς "Ἐλληνας προύχοντας» (σ. 202).

'Ο διωγμὸς οὗτος κατὰ τῶν καθολικῶν, ὡς γράφει, συνεχίσθη ἐπὶ ἔν ὄλοκληρον ἔτος, ὁπότε κατόπιν διαταγῆς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς Γαλλίας, ὁ τότε πρόξενος τῆς αὐτῆς χώρας εἰς τὴν Σμύρνην, ὀνόματι Rians ἀπέστειλεν εἰς Χίον ἔνα ὑποπρόξενον παρὰ τῷ ὁποίῳ προσετέθη ὁ Γάλλος ἰησουῖτης Martin, ἐν τῇ ἴδιότητι τοῦ ἐφημερίου τοῦ Προξενείου. Οὕτως ἦνοιξεν ἐν γαλλικὸν παρεκκλήσιον, οἱ δὲ καθολικοὶ ἐπροστατεύθησαν ὑπὸ τῆς Γαλλίας, συγκεκριμένως ὑπὸ τοῦ κόμητος De Pontchartrain, ὑπουργοῦ τότε τῶν ἔξωτερικῶν τῆς Γαλλίας, πρὸς ὃν καὶ ἀπευθύνεται ἡ παροῦσα ἐκθεσις. Οὕτος, προτάσει τοῦ τότε πρέσβεως τῆς Γαλλίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπεκύρωσε τὸ προνόμιον τῶν ἰησουῖτῶν, διὰ γραμμάτων τοῦ βασιλέως τὰ ὁποῖα ὁ κόμης ἀπέστειλεν εἰς τοὺς ἰησουῖτας τῆς Χίου τῷ 1696 καὶ 1699 (σ. 203). «Δινάμεθα νὰ εἴπωμεν, γράφει δ συγγραφεύς, ὅτι μετὰ τὸν Θεὸν αὐτὸν ἔσωσε τὴν καθολικὴν θρησκείαν τῆς Χίου. 'Αλλως, προσθέτει, «οὐδέποτε θὰ ἥτο δυνατὸν ἡ μειοψηφία τῶν καθολικῶν νὰ ἀντισταθῇ ἐναντίον ἐνὸς τόσον μεγάλου ἀριθμοῦ σχισματικῶν. Πολλοὶ μάλιστα καθολικοὶ εἶχον ἀρχίσει νὰ κλονίζωνται εἰς τὴν πίστιν των, ἄλλοι δὲ ἐγκατέλειψαν τὴν νῆσον. Οὕτω, συνεχίζει, «οἱ καθολικοὶ θὰ εἶχον περιπέσει εἰς τὴν θλιβερὰν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκοντο εἰς ἄλλας νήσους γειτονικάς, ὅπου τὸ λατινὸν δόγμα κατηργήθη σήμερον ἐνῷ ἄλλοτε ἐδέσποζε» (σ. 204).

Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι λίαν χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀγῶνος τὸν ὁποῖον

διεξήγαγεν ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ ὁ λαὸς τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου κατὰ τῶν καθολικῶν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, κατορθώσασα ἐν τέλει νὰ τοὺς διαιλύσῃ εἰς πολλὰς νήσους. Μετὰ τὸ ἄνοιγμα τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Γαλλικοῦ Προξενείου ὅλοι οἱ ἐν τῇ νήσῳ καθολικοὶ ἐσπευδον νὰ ἐκπληρώσωσι τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν καθήκοντα καὶ νὰ κοινωνήσουν. Προσευχαὶ ἀνεπέμφθησαν ὑπὲρ τοῦ προστάτου βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ ὑπουργοῦ του. «Ο διωγμὸς ὅμως δὲν εἶχε τελειώσει. Ὅταν οἱ σχισματικοὶ εἶδον νὰ ἀνοίγῃ ἡ θύρα τοῦ παρεκκλησίου, συνεχίζει ὁ συγγραφεύς, ἥρχισαν ἄλλας ραδιουργίας ἐναντίον τῶν καθολικῶν. Βαρύταται φορολογίαι, φυλακίσεις, ἀτελεύτητοι κλήσεις ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων, κατηγορίαι καὶ συκοφαντίαι, τὰ πάντα ἐτέθησαν εἰς κίνησιν διὰ νὰ καταπονηθῶσιν οἱ ἀτυχεῖς λατίνοι» (σ. 205). Εἶχον ζητήση μάλιστα οἱ Ἑλληνες ἀπὸ τὴν Πύλην τὸν ἐκτοπισμὸν τῶν Φράγκων εἰς τὴν Προύσσαν ὡς λίαν ἐπικινδύνων. Δι’ ἀδρᾶς δωροδοκίας καὶ βαρέως φόρου ἀνερχομένου εἰς 14.000 σκοῦδα ἀπεφεύχθη τὸ μέτρον τοῦτο (σ. 250). Τὰ πράγματα ὅμως δὲν ἐσταμάτησαν ἔως ἐδῶ· «οἱ Ἑλληνες», ὡς γράφει, «προσεπάθησαν νὰ ἐμπλέξουν τοὺς καθολικοὺς εἰς τὴν παγίδα νὰ ἀναγνωρίσουν διὰ δηλώσεώς των ἐνώπιον τοῦ Δικαστηρίου ὅτι εἶχον στενοὺς δεσμοὺς μὲ τὸν Πάπαν».

«Εἶναι ἀρκούντως γνωστὸν γράφει, ὅτι εἰς τὴν Τουρκίαν τὸ ὄνομα τοῦ Πάπα εἶναι μυσταρόν, διότι τὸν θεωροῦν ὡς τὸν πρῶτον καὶ ἄσπονδον ἔχθρὸν τῆς θρησκείας τοῦ Μωάμεθ. Τὸ γενικὸν τούτο μῆσος κατὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Πάπα ἦτο ἰσχυρότερον ἐν Χίῳ, ὅπου ἴσχυρίζοντο ὅτι αἱ γαλέραι του ἐβοήθησαν τοὺς Ἐνετοὺς νὰ καταλάβουν τὴν νῆσον» (σ. 206). Οἱ Ἑλληνες ἐπωφελούμενοι τοῦ γεγονότος τούτου προύκάλεσαν μὲ ἀδρὰν δωροδοκίαν καὶ ραδιουργίας μίαν γενικὴν συνέλευσιν τῶν Τούρκων νομομαθῶν (οὐλεμάδων) καὶ ἀγάδων τῆς νήσου, παρουσίᾳ τοῦ καδῆ. Ὁ γενικὸς Βικάριος τῶν καθολικῶν μόλις ἐπιστρέψας εἰς τὴν νῆσον μὲ μερικοὺς ἵερεῖς ἱησουΐτας καὶ δλους τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν λατινικῶν οἰκογενειῶν, ἐκλήθησαν νὰ προσέλθουν ἐνώπιον τῆς συνελεύσεως ταύτης. Ὁ Θεός ὅμως ἐπροστάτευσε τοὺς ἀθώους. Οἱ λατίνοι προειδοποιήθησαν κρυφίως ἀπὸ τοὺς Τούρκους φίλους των, οἵτινες τοὺς συνέστησαν νὰ μὴ ἀναφέρωσιν κατὰ τὴν δίκην τὸ ὄνομα τοῦ Πάπα διότι τοῦτο θὰ ἥτο ἀρκετὸν διὰ νὰ τοὺς ἔξολοθρεύσῃ. Χάρις εἰς τὴν προειδοποίησιν αὐτὴν κατὰ τὴν ἀνάκρισιν τοῦ καδῆ καὶ τὰς ἐρωτήσεις τὰς ὅποιας ἔκαμεν, οὐδέποτε ἀνέφερον τὸ ὄνομα τοῦ Πάπα, ἀλλὰ ἐδήλωσαν ὅτι εἰς τὸ παρεκκλήσιον προσεύχονται εἰς τὸν Θεόν καὶ τὰ παρόμοια. Ἡ ἀνάκρισις ὑπῆρξε μακρά καὶ βασανιστική, μέχρις ὅτου ἔνας βέης πλοίαρχος γαλέρας, φίλος τῶν καθολικῶν ἐγειρόμενος εἶπεν: «Ἐγὼ θὰ εἶχον πάντοτε περισσοτέραν ἐμπιστοσύνην εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι πιστεύουν ὅπως οἱ Γάλλοι, παρὰ εἰς ἐκείνους οἱ

δποῖοι πιστεύουν ὅπως οἱ Μοσχοβῖται». Διὰ τῆς φράσεως ταύτης ἔκαμεν ὑπαινιγμὸν εἰς τοὺς "Ἐλληνας οἱ δποῖοι, προσθέτει ὁ συγγραφεὺς «ἀντελή-φθησαν τὸν ὑπαινιγμὸν ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἀπαντήσουν. Ἡ ὑπόθεσις ἐσταμάτησεν ἐδῶ, χωρὶς νὰ ἐκδοθῇ δικαστικὴ ἀπόφασις. Οἱ λατίνοι ἡθω-ώθησαν, ὑποχρεωθέντες νὰ καταβάλωσιν ὡς ἔξιδα τῆς δίκης τὸ ποσὸν τῶν 100 σκούδων» (σ. 208-209). Ἡ καταδίωξις δμως ἐσυνεχίσθη ἐπὶ ἀλλα 4 ἔτη (σ. 208-210), δπότε ἐπεκράτησε δριστικῶς ἡ γαλήνη καὶ οἱ λατίνοι ἐτέλουν τὰς ἱεροτελεστίας των ἀνενόχλητοι¹.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει ὅτι οἱ Ἰησουῖται Ἀντώνιος Γριμάλδης καὶ Στανίσλαος Δ' Ἄδρια διὰ νὰ πληρώσουν τὸ κενὸν τὸ δποῖον ἀφῆκε ἡ καταστροφὴ τοῦ Κολλεγίου τῆς Χίου, ἥνοιξαν δύο χωρι-στὰ σχολεῖα δπον «καὶ οἱ μᾶλλον φανατικοὶ ἀντικαθολικοὶ "Ἐλληνες ἐστελλον τὰ τέκνα των νὰ σπουδάσουν μαζὺ μὲ τὰ τέκνα τῶν λατίνων» (σ. 214).

Μολονότι, γράφει, δὲν εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ κλονισθῇ ἡ θέσις τῶν καθολικῶν ἐν τῇ νήσῳ, οὐχ' ἥττον «οἱ σχισματικοὶ δὲν ἐπαυσαν νὰ ἐνερ-γοῦν διὰ νὰ τοὺς ἔξολοι θρεύσουν, ὑποβάλλοντες αὐτοὺς εἰς τὴν καταβολὴν ὑπερβολικῶν φόρων καὶ εἰσφορῶν. Ὁ κάθε πασᾶς ἡ καδῆς τῆς νήσου ἀπήτει ἀπὸ αὐτοὺς νὰ καταβάλωσιν διάφορα ποσὰ ὑπὸ διαφόρους τύπους, τὸ κυριώτερον τῶν δποίων ἀντεπροσώπευε δ «Φόρος Θρησκεύματος» (σ. 214).

Οἱ διάφοροι Τοῦρκοι διοικηταὶ ὑπήκοοι, ως ὑποστηρίζει ὁ συγγρα-φεὺς, εἰς τὰς ραδιουργίας τῶν Ἐλλήνων ὑπέβαλον τοὺς λατίνους εἰς διαφό-

1. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἀναφέρει καὶ ὁ Γάλλος περιηγητὴς Paul Lucas (1664-1737), εἰς τὸ ἔργον του *Voyage du Sieur Paul Lucas, fait par l'ordre du Roy dans la Grèce, l'Asie Mineure, la Macédoine et l'Afrique*, Amsterdam, 1714, τ. A', σ. 231. Αἱ σχετικαὶ περὶ Χίου περικοπαὶ αἱ ἀναφερόμεναι εἰς αὐτὸν ἀνεδημοσιεύθησαν εἰς τὸ πρωτότυπον γαλλικὸν κείμενον καὶ ἐν μεταφράσει εἰς τὴν Ἑλληνικὴν εἰς τὸ μνημειῶδες περὶ Χίου ἔργον τῶν Φιλίππου Π. Ἐν τῇ καὶ τοῦ ἀειμνήστου Στίλπων Κυριακίδον, «Ἡ Χίος παρὰ τοῖς γεωγράφοις καὶ περιηγηταῖς ἀπὸ τοῦ ὁγδοοῦ μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνος». Τόμοι 3, Ἀθῆναι 1946.

Οἱ Paul Lucas, ἐπισκεψθεὶς διὰ δευτέραν φορὰν τὴν Χίον, συνήντησεν ἐκεῖ τὴν 4ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1706 τὸν Tarillon, δστις διέμενεν εἰς τὴν νῆσον ἐν ὑπηρεσίᾳ τελῶν τῆς ἱεραποστολῆς τῶν Ἰησουῖτῶν. Ἐδέχθη τὸν Γάλλον συμπατριώτην του, ως ἀναφέρει οὗτος, μὲ «ἔξαιρετικὴν χαρὰν καὶ ἀπείρους φιλοφρονήσεις καὶ τῷ ἀφγγήθῃ τὰ συμβάντα». Γράφει δὲ περὶ τοῦ Tarillon χαρακτηριστικῶς τὰ ἔξης: «Ὁ πατήρ οὗτος εἶναι σοφὸς Ἰησουῖτης, ἔμπειρος περὶ τὰ νομίσματα, τῶν δποίων ἔχει μικράν συλλογήν. . . Αὐτὸς φροντίζει διὰ τοὺς καθολικοὺς καὶ ως ἐκ τούτου εἶναι καλύτερον παντὸς ἄλλου πληροφορημένος» (Φ. Ἐν τῃ - Στίλπων Κυριακίδον, ε.ά. τ. B', σ. 634).

Οἱ ἐκδόται τοῦ ως ἄνω ἔργου δὲν είχον προφανῶς ὑπὸ δψιν των τὸ κείμενον τοῦ ὑπο-μνήματος τοῦ πατρὸς Tarillon, τὸ δποῖον δημοσιεύεται διὰ πρώτην φορὰν ἐνταῦθα.

ρους ἐξευτελιστικοὺς διωγμοὺς, φυλακίσεις κ.τ.λ. Τέσσαρες ἐκ τῶν προυχόντων λατίνων καὶ ὁ ἀνωτέρῳ ἰησουΐτῃς Στανίσλαος Δ' Αδρία, συλληφθέντες ἐστάλησαν ἀλυσόδετοι εἰς Ρόδον ἐπὶ μιᾶς γαλέρας, ἐκρατήθησαν δὲ ἐκεῖ ἐπὶ τέσσαρας μῆνας. Ὅπεβλήθησαν αἰτήσεις ἐκ μέρους τῶν λατίνων εἰς τὴν Πύλην καὶ προσωπικῶς πρὸς τὸν τρομερὸν καὶ αἴμοβόρον Μέγαν Βεζύρην Ἀλῆν, ζητοῦντες νὰ δικασθοῦν ἢ νὰ κηρυχθοῦν ἀθῶι, ὁ Βεζύρης ὅμως, ἀν καὶ προέπεμψεν τὴν ἐπιτροπὴν των μὲ τὰ γλυκύτερα λόγια, δὲν ἴκανοποίησε τὸ αἴτημά των. Ὁ διάδοχος τούτου Νουμάν Κιοπουρλοῦ τοὺς ἐπροστάτευσε, ἡ Βεζυρία ὅμως τούτου διήρκησε δλίγους μῆνας, μεθ' ὁ ἐστάλη Πασᾶς τῶν Χανίων. «Ἡ πλήρης ὅμως ἡρεμία, γράφει, θὰ ἐπέλθῃ μόνον ἀπὸ τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας». Παρὰ ταῦτα, προσθέτει, ὁ ἀριθμὸς τῶν καθολικῶν τῆς νήσου αὐξάνει καθημερινῶς. «Σήμερον ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἀνέρχεται εἰς ἄνω τῶν 7.000 ψυχῶν. Ἡ πανώλης, ἡ ὁποία πολὺ συχνά μαστίζει τὴν Χίον, ὡς καὶ τὴν λοιπὴν Τουρκίαν, φαίνεται ὅτι τοὺς φείδεται, ἐνῶ κατὰ ἔκατοντάδας πλήγτει τοὺς "Ελληνας καὶ τοὺς Τούρκους. Γίνονται ὥσαύτως συχνοὶ σεισμοὶ εἰς τὴν νῆσον» (σ. 215).

«Ἡ νῆσος Χίος εἶναι ἡ μᾶλλον κατφημένη ἐξ ὅλης τῆς Ἀνατολῆς. Ὅπαρχουν ἐκεῖ ἄνω τῶν 100.000 Χριστιανοί. Οἱ "Ελληνες τῆς ὑπαίθρου δὲν ἔχουν τόσον κακάς διαθέσεις (ἐναντίον τῶν λατίνων) ὅσον οἱ τῆς πόλεως τῆς Χίου» (σ. 216).

«Ο συγγραφεὺς ἀφηγεῖται περαιτέρω ὅτι καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ διωγμὸς ἐναντίον τῶν λατίνων εὑρίσκετο εἰς τὸ δξύτερον σημεῖον, πολλοὶ "Ελληνες προσῆλθον εἰς τὸν καθολικισμὸν καὶ ὑπέστησαν μετὰ θάρρους τὴν ἐξορίαν καὶ τὰς ἀρπαγάς. Ἀλλοι χωρὶς ν' ἀποσκιρτήσουν ἀπὸ τὴν πίστιν των ἐπιμένουν νὰ ἔξομολογοῦνται εἰς τοὺς καθολικοὺς ἱερεῖς, ἐνῶ οἱ δρθόδοξοι τοὺς ἀφορίζουν» (σ. 217).

«Εἰς τὴν ὑπαίθρον οἱ ἄνθρωποι εἶναι πολὺ εὐπειθεῖς καὶ πολὺ καλοπροαίρετοι. Οὐδέποτε τοὺς ώμίλησα περὶ Θεοῦ χωρὶς νὰ μὲ ἀκούσουν μετὰ χαρᾶς. Ἐξωμολόγησα πολλοὺς ἐξ αὐτῶν. Ἀν ὑπῆρχον καθολικαὶ Ἀποστολαὶ εἰς τὰ χωρία θὰ ἔκαμναν ἐκεῖ λαμπροὺς χριστιανοὺς (καθολικούς)».

«Ἡ μεγάλη ἀντίδρασις δὲν προέρχεται ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι ἀγαποῦν καὶ ἐκτιμοῦν τοὺς λατίνους καὶ ιδίως τοὺς Γάλλους. Αὕτη προέρχεται ἀπὸ τοὺς "Ελληνας ἀνωτέρους κληρικούς, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν γνωρίζει κανεὶς τὶ κυριαρχεῖ περισσότερον, ἡ ἀμάθεια ἢ τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιδράσεως. "Οσον ἀφορᾶ τοὺς Τούρκους, αὐτοὶ εἶναι ὅτι θέλει κανεὶς νὰ εἶναι, ἀρκεῖ νὰ τοὺς πληρώνῃ κανεὶς καλά. . . .»

«Οἱ Τούρκοι ἐξηγοῦνται οἱ ἔδιοι ως ἐξῆς: Ἀγαποῦν τοὺς λατίνους διότι εἶναι ἀρχοντᾶδες, δηλαδὴ εὐγενεῖς, ἐνῶ χαρακτηρίζουν τοὺς "Ελληνας ως ταῖφηδες δηλ. δχλον". . . . «Τοῦ γεγονότος αὐτοῦ εἶδον πολλάς

ἐκδηλώσεις δημοσίᾳ. Μία ἐκ τούτων εἶναι ὅτι ὁ ἀγᾶς εἰς τὸν ὄποιον εἶχε δοθῆ ἡ λατινικὴ ἐκκλησία κατὰ τὰς ταραχάς, τὴν προσέφερεν εἰς τὴν ἴδιαν τιμὴν τὴν ὄποιαν εἶχε πληρώσει, ἥτοι 4.000 σκοῦδα» (σ. 219).

«Ο βέντας τῶν τεσσάρων γαλερῶν τῆς περιοχῆς τῆς νήσου ἐκάλεσε τὸν γράφοντα νὰ ἐπισκεψθῇ τοὺς σκλάβους τῶν γαλερῶν, οἱ ὄποιοι, ὡς ἔλεγε ὁ βέντας, ἡμποδίζοντο τὴν νύκτα νὰ κοιμηθοῦν ἀπὸ τὰ κακὰ πνεύματα. Ὅπηρ-χον εἰς τὰς γαλέρας αὐτὰς πλέον τὸν 1.200 δούλων λατίνων, ἥτοι Γερμανῶν, Ἰσπανῶν, Ἰταλῶν καὶ περὶ τοὺς ἑκατὸν Γάλλοι. Ἡ πανώλης ἐμάστιζε τὰς γαλέρας ταύτας πρὸ τριῶν ἑτῶν», ὅποτε ἀπεβίωσεν ἐκ τῆς νόσου καὶ ὁ διάδοχος τοῦ συγγραφέως. Ἐντεῦθεν εἰκάζομεν ὅτι οὗτος ὑπηρέτησεν εἰς τὴν ἀποστολὴν τῆς νήσου περὶ τὰ 1710. «Ο ἀποθανὼν διάδοχος του ὀνόματι Richard Gorré ἐθεωρεῖτο ἄγιος ἄνθρωπος. Ὄλόκληρος ἡ πόλις παρέστη εἰς τὴν κηδείαν του. «Ἀν ποτε, γράψει, ἡσυχάσωμεν καὶ ἔχομεν 8 ἔως 10 ἵησουντας ὅπως πρὸ τῆς καταλήψεως τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐγκαταστήσωμεν ἀποστολάς εἰς τὰ Μοσχονήσια καὶ τὴν Σάμον».

ΜΟΣΧΟΝΗΣΙΑ ΚΑΙ ΣΑΜΟΣ

«Ἐπεσκέφθην, λέγει, τὰς τρεῖς ταύτας νήσους. Ὁ λαὸς ἐκεῖ εἶναι ἡμερος. Εἰς τὴν Μυτιλήνην ὅπου ἔκαμα τρία μικρὰ ταξείδια, ὁ Ἐλλην Ἀρχιεπίσκοπος μοὶ ἔδωκε πλήρη ἐξουσιοδότησιν εἰς τὰς τρεῖς πόλεις καὶ τὰ 80 χωρία τῆς Ἐπαρχίας του».

«Πάτερ, μοῦ εἶπε, εἰς τόνον πολὺ ἐγκάρδιον καὶ οἰκεῖον, φέρετε ἐδῶ δύο ἡ τρεῖς ἀπὸ τοὺς Φράγκους πατέρας σας καὶ κηρύξατε εἰς τὸν λαὸν μου ὃσον ἡμπορεῖτε, δὲν θὰ εἶναι μικρὸν πρᾶγμα ὃν τοὺς κάμετε καλοὺς ἄνθρωπους, διότι μετὰ δυσκολίας δύναμαι νὰ ἐπαρκέσω» (σ. 222).

Κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ γράφοντος εἰς τὰ Μοσχονήσια ἐμάστιζεν ἡ πανώλης, οἱ δὲ κάτοικοι ἥσαν ἔντρομοι. Κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας «εὑρίσκονται Χριστιανοὶ οἱ ὄποιοι εἶναι ἐξ Ἰσου ἀγράμματοι, ὃσον καὶ οἱ βάρβαροι τῆς Ἀμερικῆς, ὑπάρχουν ἐκεῖ ὡσαύτως καὶ πολλοὶ λατīνοὶ σκλάβοι. Οἱ μᾶλλον ἀξιόλογοι συνοικισμοὶ εὑρίσκονται εἰς τὸ Ἀδραμύτιον καὶ τὴν Ἐλαίαν, πόλεις παλαιὰς ἀλλὰ σήμερον καθ' ὀλοκληρίαν ἐρειπωμένας. Εἶναι χώρα πολὺ ὥραιά ἀλλὰ πολὺ ἄγνωστος καὶ δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ τὸ ὄντο δι' ὄλον τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Ἑλληνες διετήρησαν ἐδῶ μερικὰ ἵχνη τῆς πίστεώς των, ἀλλ' ἐλησμόνησαν καὶ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν των, αἱ δλίγαι ἱεροτελεστίαι γίνονται καὶ αὐταὶ εἰς τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν»¹.

1. 'Ο ἰσχυρισμὸς οὗτος τοῦ συγγραφέως φαίνεται μᾶλλον ἀπίθανος, καθ' ὅτι, ἐξ δισων γνωρίζομεν, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ὑπῆρχον λειτουργικὰ βιβλία μεταφρασμένα εἰς τὴν τουρκικήν.

Ο συγγραφεὺς ἐπεσκέψθη, ὡς λέγει, ἐπίσης καὶ τὴν Σάμον, εἰς τὴν δόποιαν εὑρίσκετο μία μικρὰ Ἱεραποστολή. «Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ἀνέρχονται εἰς 12 ἔως 15 χιλιάδας ψυχῶν εἰς 18 συνοικισμοὺς ἐκ τῶν δόποιών αἱ τρεῖς δόμοιάζουν μὲ πόλεις. Ὁ μητροπολίτης καὶ οἱ κυριώτεροι ἐκκλησιαστικοὶ μᾶς προσεκάλεσαν νὰ περάσωμε μαζύ των. Παρέμεινα ἐκεῖ τρεῖς ἑβδομάδας κηρύσσων καὶ διμίλῶν ὅσον ἥθελα εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ εἰς τὰς δημοσίας πλατείας. Ἐξ ὅλων τῶν Ἑλλήνων τῶν νήσων δὲν εἶδα ἀκόμη μᾶλλον πνευματώδεις ἀνθρώπους ἀπὸ τοὺς Σαμίους. Ἐχουν δῶμας ἀνάγκη Ἱεραποστόλων» (σ. 225).

Η ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΝΑΞΟΥ (σ. 226-250)

Διὰ τὴν Νάξον γράφει, ὅτι εἶναι μία ἀπὸ τὰς ὠραιοτέρας καὶ εὐφοριωτέρας νήσους, ἔδρα τοῦ Καθολικοῦ Πριμάτου τοῦ Ἱεροπολίτη. «Ἐλεύθερης κατοικεῖ ἡ πραγματικὴ ἀριστοκρατία τοῦ Ἱεροπολίτη, ἀποτελουμένη ὀλόκληρος σχεδὸν ἀπὸ Φράγκους. Εἶναι τὰ ὑπολείμματα παλαιῶν οἰκογενειῶν ἐκ Γαλλίας, Ἰσπανίας καὶ Ἰταλίας». Περιγράφει κατόπιν τὸν καθεδρικὸν ναὸν καὶ τὴν Ἱερεπισκοπὴν τῆς νήσου τὰ δόπια εὑρίσκοντο ἐντὸς τοῦ Κάστρου, ὃπου καὶ τὰ Ἀνάκτορα τῶν ἀρχαίων Δουκῶν τῆς Νάξου. Ἡ κυριαρχία αὐτῶν ἐπὶ τῆς Νάξου, λέγει, ἥρχισεν τὸ 1208 μὲ πρῶτον Δοῦκα τὸν Μᾶρκον Σανοῦδον καὶ ἐτελείωσεν τὸ 1566 μὲ τελευταῖον Δοῦκα τὸν Ἰάκωβον Κρίσπον, τὸν δόπιον ἀπεγύμνωσε Σουλεϊμάν ὁ Β'. Ἀναφέρει περαιτέρω ὅτι οἱ ἱησουῖται ἐκλήθησαν νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς Νάξον τὸ 1627 ὑπὸ τῶν Κορονέλων οἱ δόποιοι τοὺς προσέφεραν καὶ τὸν παλαιὸν καθεδρικὸν ναὸν τῶν δουκῶν. Μετ' ὀλίγα ἔτη ἐκάλεσαν ὡσαύτως καὶ τοὺς Καπουκίνους (σ. 228).

«Ἡ νῆσος δὲν εἶναι οὕτε κατφημένη, οὕτε καλλιεργημένη ἀναλόγως πρὸς τὴν ἔκτασίν της. Δὲν κατοικοῦν ἐκεῖ πλέον τῶν 10.000 ψυχῶν. Οἱ λατῖνοι, ἀν καὶ δὲν ὑπερβαίνουν τὰ 1.000 ἄτομα, κατέχουν ἀπὸ πατρὸς εἰς νίδιον τὰ μεγαλύτερα φέουδα καὶ κτήματα τῆς νήσου. Αἱ κατοικίαι τῶν καλυτέρων οἰκογενειῶν εὑρίσκονται γύρω ἀπὸ τὸ Κάστρο, ὃπου σχηματίζουν μίαν μεγάλην κωμόπολιν» (σ. 229).

Ἀναφέρει περαιτέρω ὅτι εἰς τὰς ἰερουργίας τῶν καθολικῶν καὶ τὴν κατήχησιν προσέρχονται καὶ πολλοὶ Ἑλληνες καὶ ὅτι εἰς τὸ σχολεῖον τὸ δόπιον ἴδρυσαν οἱ ἱησουῖται μὲ μίαν καὶ μόνην τάξιν, φοιτοῦν μαζὺ Ἑλληνες καὶ λατῖνοι νέοι. Εἰς τὸ Τάγμα τῶν Penitens τὸ ἴδρυθὲν πρὸ 300 ἔτῶν ὑπάρχουν πατέρες Ἑλληνες καὶ λατῖνοι. Οἱ ἱησουῖται τῆς νήσου, γράφει, ἐκυκλοφόρουν εἰς τὴν ὑπαίθρον κηρύσσοντες εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν χωρίων, οἱ δὲ χωρικοὶ τοὺς ἐδέχοντο μὲ πολὺν σεβασμόν. Τὸ κήρυγμά των ἐγίνετο εἰς τὴν διμιουργένην ἑλληνικὴν γλῶσσαν (grec vulgaire). Μετὰ τὴν

λειτουργίαν συνεκέντρωναν τὰ παιδία εἰς τὸν νάρθηκα τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἔξήγουν εἰς αὐτὰ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἐγίνετο δὲ καὶ διαλογικὴ συζήτησις εἰς τὴν ὁποίαν ἐλάμβανον μέρος καὶ οἱ γονεῖς (σ. 232). Κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς οἱ Ἑλληνες ἀθρόοι προσήρχοντο εἰς τὴν ἔξομολόγησιν εἰς τοὺς Ἰησουΐτας, τοὺς ὁποίους οἱ πλουσιώτεροι χωρικοὶ ἐκάλουν καὶ εἰς τὰ σπίτια των διὰ παρακλήσεις Ἡ πρόσκλησις εἰς τὰς ὁμιλίας τῶν Ἰησουΐτῶν ἐγίνετο διὰ κήρυκος. Οἱ Ἑλληνες μοναχοὶ ὅμως ἀντέδρον, «μὴ παύοντες, νὰ κακολογοῦν τὸ καθολικὸν δόγμα εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ εἴναι βέβαιοι οἱ Ἰησουΐται διὰ τὴν σταθερότητα τῶν προσηλυτιζομένων. Οἱ Ἑλληνες πάντοτε μετὰ δυσκολίας ἀνέχονται τὰ ἄξυμα μας . . ., μετὰ δυσφορίας ὠσαύτως συνηθίζουν τὴν εὐχαριστίαν μας ἡ ὁποία φυλάσσεται εἰς τὰ κουτιά καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα μόνον εἶδος» (δηλ. ἀπὸ ἄρτου) (σ. 235).

Πάντα τ' ἀνωτέρῳ ἀποδεικνύουν τὴν ἀσήμαντον ἀποτελεσματικότητα τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ προσηλυτιστικὴ προσπάθεια τῶν λατίνων.

‘Ο γράφων εἶναι τῆς γνώμης δtti λίαν συντελεστικὴ εἰς τὸ ἔργον τοῦ προσηλυτισμοῦ θὰ ἦτο ἡ ἴδρυσις μονῆς καλογραιῶν τῆς Ἀγίας Οὐρσούλας. ‘Ο Ἀρχιεπίσκοπος τῶν Λατίνων, εὐγενῆς Γενοβέζος, ἀπόγονος τῆς οἰκογενείας τῶν Ἰουστινιάνη, εἶχεν ἐκχωρήσει πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔνα ὠραιότατον μέρος τοῦ Κάστρου παρὰ τὸ μέγαρον τῆς Ἐπισκοπῆς. Διὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς μονῆς ταύτης ἀρκοῦν, γράφει, «ὅν τρεῖς μοναχαὶ ἐκ Γαλλίας, διότι θὰ προσέλθουν εἰς τὸν μοναχικὸν βίον πλείσται ὅσαι νέαι ἐκ τῶν καλυτέρων ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν οἰκογενειῶν ἐξ ὅλων τῶν νήσων τῆς Ἑλλάδος, ἡ κάθε μία μὲ τὴν προΐκα της, καὶ εἰς τόσον μέγαν ἀριθμὸν ὥστε συντόμως νὰ γίνη ἀνάγκη ἀνάγκη νὰ κτισθοῦν καὶ νέα κτίρια διὰ νὰ τὰς στεγάσουν (σ. 238). Δὲν διαβλέπει οὐδένενα κίνδυνον διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ τοῦτου, ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, ἀπαριθμοῖ δὲ τὰ ἔξῆς ἐπιχειρήματα, λίαν χαρακτηριστικά διὰ τὴν ἐποχήν του :

1) Αἱ τουρκικαὶ γαλέραι δὲν ἐνεφανίζοντο εἰς τὴν νῆσον παρὰ μίαν ἡ δύο φορὰς κατ’ ἔτος διὰ νὰ εἰσπράξουν τὸν φόρον, συνήθως δὲ ἐλλιμενίζοντο εἰς τὸ Πόρτο-Ντρίο ἡ Σάντα Μαρία τῆς νήσου Πάρου.

2) Αἱ μοναχαὶ θὰ ἐγκαθίσταντο εἰς τὸ μέσον τοῦ Κάστρου μεταξὺ τῶν λατινικῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν κατοικιῶν τῶν εὐγενῶν τῆς νήσου.

3) Εἰς πλείστας μικροτέρας τῆς Νάξου νήσους ὑπῆρχον δύο καὶ τρία μοναστήρια μοναχῶν Ἑλληνίδων, «ἄνευ προστασίας ἐκ μέρους οὐδενὸς» χωρὶς ποτὲ νὰ συμβῇ τίποτε ἐκ μέρους τῶν Τούρκων. Αἱ καθολικαὶ μοναχαὶ τῆς Σαντορίνης, γράφει, οὐδέποτε παρηνωχλήθησαν παρὰ τῶν Τούρκων, τούναντίον μάλιστα οὗτοι ἐπιδαψιλεύουν εἰς αὐτὰς ὅλας τὰς τιμὰς (σ. 240).

4) Οἱ Τούρκοι οὐδόλως ἀντιτίθεται εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν γυναικείων μονῶν ἀλλὰ μόνον τῶν ἀνδρικῶν τοιούτων. Ἡ μόνη διατύπωσις, ἡτις ἀπαι-

τεῖται διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ μοναστηρίου, ἵτο ή προσέλευσις τῶν εὐγενῶν τῆς νήσου ἐνώπιον τοῦ καδῆ καὶ ἡ δήλωσις ὅτι ἔχουν ἀνάγκην γαλλίδων διδασκαλισσῶν διὰ τὰ τέκνα των. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς δηλώσεως ταύτης δικαῖος θὰ προεκάλει ἀμέσως διαταγὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία δὲν θὰ ἐστοίχιζε πλέον τῶν 5 σκούδων (σ. 231). Ἡ ἐγκατάστασις αὕτη μοναχῶν εἰς Νάξον θὰ προσέφερε, φρονεῖ ὁ συγγραφεὺς, μεγάλας ὑπηρεσίας καὶ θὰ συνετέλει εἰς τὰ καλὰ ἥθη. «Διὰ τῶν μαθητριῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν, ὀλόκληρος ἡ οἰκογένεια, θὰ προσηλυτίζετο» (σ. 242).

«Εἶναι μία κακὴ συνήθεια εἰς τὸ Ἀρχιπέλαγος ὅπως αἱ χῆραι, δύσονδήποτε νέαι καὶ ἄν εἶναι μὴ ἐπαναπανδρεύονται». Ὁλαι αὐταὶ λοιπὸν αἱ χῆραι θὰ εἰσήρχοντο εἰς τὸ μοναστήριον, τὴν ἴδρυσιν τοῦ ὁποίου ἐξήτουν οἱ κάτοικοι τῶν νήσων τῆς Τήνου, Μυκόνου, Ἀνδρού, Κέας, Μήλου κ.τ.λ. «Εἰς τὸ Ἀρχιπέλαγος τὰ πρόσωπα τοῦ θήλεος φύλου κλείνουν πρὸς τὴν μοναστικὴν ζωὴν, αἱ δὲ θυγατέρες τῶν καλυτέρων οἰκογενειῶν προσέρχονται εἰς τὸν μοναχισμὸν» (σ. 243).

ΠΙ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ (σ. 251-297)

Διὰ τὴν Σαντορίνην, τὴν Θήραν τῶν ἀρχαίων, ὁ πατὴρ Tarillon γράφει ὅτι δὲν εἶναι ώραία νῆσος, ὅμως «οἱ κάτοικοί της εἶναι συμπαθεῖς καὶ εὐλαβεῖς». Ὁ ἀριθμὸς τῶν λατίνων ἀνέρχεται «εἰς δύο περίπου χιλιάδας» ἔναντι τῶν «δέκτω χιλιάδων Ἐλλήνων».

Οἱ λατῖνοι διαμένουν κυρίως εἰς τὴν πόλιν, ἢ τὸν Πύργον Σκάρον (Chateau Scaro), ἐνῷ δὲ Ἐλλην Μητροπολίτης μετὰ τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν διαμένουν εἰς ἔνα ἄλλο κάστρο, ὁνομαζόμενον «Πύργος» (σ. 251). «Ἡ ἄρμονία ἦτις βασιλεύει μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν τῆς Σαντορίνης εἶναι μεγαλυτέρα παρὰ εἰς κάθε ἄλλη νῆσον τοῦ Ἀρχιπελάγους, τοῦτο δὲ διευκολύνει μεγάλως τὸ ἔργον μας νὰ φέρωμεν ὅλους εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου» (σ. 252). «Κηρύττομεν, γράφει, ἐξομολογοῦμεν, κατηχοῦμεν ἐντὸς τῶν ἐλληνικῶν ἐκκλησιῶν τόσον εἰς τὴν πόλιν ὅσον καὶ εἰς τὴν ὑπαιθρὸν ἀδιακρίτως, ὅπως εἰς τὰς ἴδικάς μας ἐκκλησίας. «Οταν χορηγοῦμεν ἄδειαν περισυλλογῆς (retraite) εἰς τοὺς λατίνους κληρικοὺς καθὼς καὶ εἰς τοὺς λαϊκοὺς εἰς ἄλλας περιόδους τοῦ ἔτους, οἱ Ἐλληνες τοὺς ἀκολουθοῦν ἐπίσης καὶ κάμνουν ὅπως ἐκεῖνοι τὰ θρησκευτικὰ των καθήκοντα. Τὸ Τάγμα μας τῆς Θεομήτορος ἀποτελεῖται κατὰ τὸ ἥμισυ ἀπὸ «Ἐλληνας» (σ. 253).

«Υπάρχουν ὅμως καὶ κακὰ πνεύματα τὰ ὅποια κατὰ τὸ 1704 ἀπηύθυναν καταγγελίαν πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, ὁ ὁποῖος μὴ ἀρκούμενος εἰς ἐπιστολὰς πρὸς «Ἐλληνας ἴδιώτας ἀπηύθυνε ἐγκύκλιον πρὸς ὅλας τὰς νήσους, περιέχουσαν 100 χονδροειδεῖς κατηγορίας (invectives grossières) κατὰ τοῦ δόγματος τῶν καθολικῶν, τοὺς ὅποιους ἀποκαλεῖ <διαφθορεῖς

ψυχῶν». Ἡ ἐγκύκλιος αὕτη καταλήγει μὲ ρητὴν ἀπαγόρευσιν πρὸς τὸν κληρικὸν καὶ τὸν λαϊκὸν ὅπως τοῦ λοιποῦ ἔρχονται εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῶν λατίνων. Ἡ δριμεῖα αὕτη ἐγκύκλιος ἀπεστάλη πρὸς τὸν Ἐλληνας ἀνωτέρους κληρικὸν τῆς Σαντορίνης μὲ διαταγὴν νὰ ἀναγνωσθῇ ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν» (σ. 254). «Οἱ Σαντοριναῖοι δῆμος ἀντέδρασαν δι’ ἐπιστολῶν ἀνασκευάζοντες τὰς κατηγορίας τοῦ Πατριάρχου καὶ ὑπεραμυνόμενοι τῶν Ἰησουνίτῶν μισιοναρίων, τὸν δῆμον διαταγὴν νὰ ἀναγνωσθῇ ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν μὲ δεκατῇ πρὸ 80 ἑτῶν. Κατὰ τὰ ἄλλα οἱ λατίνοι πατέρες ἐγνώριζαν καλύτερον καὶ ἐτίμων τὸ Ἐλληνικὸν δόγμα, περισσότερον ἀπὸ αὐτοὺς τὸν Ἐλληνας. Τέλος ἐτόνιζαν διτὶ «ἄν ὁ Πατριάρχης ἐπεθύμει δῆμος ὁ λαὸς τῆς Σαντορίνης μὴ ἔχῃ τοῦ λοιποῦ σχέσεις μὲ αὐτοὺς θὰ ἔπρεπε νὰ στείλῃ ἀνθρώπους ἵκανωτέρους, μὲ περισσότερον ζῆλον καὶ μᾶλλον ἐμπευσμένους ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ» (σ. 254).

Τὸ ζήτημα δῆμος δὲν περιωρίσθη εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν μόνον τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν. Ὁ Πρέσβυς τῆς Γαλλίας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἔστειλε τὸν δραγομάνον τῆς Πρεσβείας εἰς τὸν Πατριάρχην διὰ νὰ ζητήσῃ ἐξηγήσεις. Ἐπίσης ἐπεσκέψθη αὐτὸν καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινούπολει ἀρχηγὸς τῆς Ἰησουνίτικῆς ἀποστολῆς, ὁ δῆμος διεπίστωσεν διτὶ ὁ Πατριάρχης εἶχεν ἐξαπατηθῆναι (σ. 256 - 257). Οἱ μετ’ αὐτὸν τέσσαρες Πατριάρχαι ἦσαν μετριοπαθέστεροι.

Ο θάνατος τοῦ Ἰησουνίτου μισιοναρίου πατρὸς Louis De Boissy, ὁ δῆμος εἶχεν ἀφιχθῆναι εἰς τὴν νῆσον μετὰ τὰ ἐπεισόδια αὐτὰ καὶ ὁ δῆμος εἶχε κατακτῆσαι τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ, ὑπῆρξεν ἀφορμὴ νὰ δώσουν οἱ Ἐλληνες δείγματα τῆς ἀφοσιώσεώς των πρὸς τὸν καθολικὸν μισιοναρίους. Ο ἀποβιώσας Ἰησουνίτης ἐθεωρεῖτο ἄγιος ἄνθρωπος. Μετὰ τὸν θάνατόν του δὲ τὰ ἐνδύματά του καὶ τὰ ἔπιπλα τῆς κατοικίας του κατετεμαχίσθησαν ὑπὸ τῶν κατοίκων καὶ ἐκρατήθησαν ὑπ’ αὐτῶν ὡς φυλακτὰ καὶ κειμήλια (σ. 258). «Ἄλλος Ἰησουνίτης, ὁ πατὴρ Ἰάκωβος De Bourgon, ὅστις εὑρίσκετο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν νῆσον, προσφέρων τὰς ὑπηρεσίας του ὡς ἰατρός, εἶχε κατακτῆσαι ἐπίσης τὴν ἀγάπην τῶν κατοίκων τῆς Σαντορίνης, καθὼς καὶ τῶν πέριξ νήσων Νιοῦ, Ἀμοργοῦ, Πολυκάνδρου, Σικύονος καὶ Ἀνάφης».

«Αὐτή, καταλήγει ὁ πατὴρ Tarillon, ἢτο γάρ κατάστασις τῶν ἱεραποστολῶν μας εἰς τὴν Ἐλλάδα, τὰς δόπιας γάρ Υψηλότης σας πάντοτε ἐτίμησε διὰ τῆς προστασίας καὶ εὐνοίας Αὐτῆς.

Διατελῶ τῆς Ὑμετέρας Ὑψηλότητος ταπεινότατος καὶ εὐπειθέστατος θεράπων».

Tarillon τοῦ Τάγματος τοῦ Ἰησοῦ,
Μισιονάριος ἐν Ἐλλάδι
Ἐκ Παρισίων τῇ 4ῃ Μαρτίου 1714

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ (σ. 262-309)

Ἐν παραρτήματι δημοσιεύεται εἰς τὸ τέλος τοῦ Α' Τόμου ἄλλη ἐπιστολὴ τοῦ π. Tarrillon πρὸς τὸν αὐτὸν Ὑπουργὸν τῶν ἔξωτερικῶν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' εἰς τὴν ὁποίαν ἀφηγεῖται ὑπὸ τύπου ἡμερολογίου πῶς ἀνεπήδησεν μία νέα νῆσος ἀπὸ τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης εἰς τὸν κόλπον τῆς Σαντορίνης τὸν Μάϊον τοῦ 1707, ὁπότε προφανῶς ὁ συγγραφεὺς ὑπηρέτει εἰς τὴν Ἰησουΐτικὴν ἀποστολὴν τῆς νῆσου ταύτης.

Ο τίτλος τῆς συμπληρωματικῆς ταύτης ἐκθέσεως εἶναι : «Ἀφήγησις ὑπὸ τύπου ἡμερολογίου περὶ τῆς νέας νῆσου ἡ ὁποία ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν θάλασσαν εἰς τὸν κόλπον τῆς Σαντορίνης (*Relation en forme de journal de la nouvelle île sortie de la mer dans le Golf de Santorini*) (σελ. 262-309).

Εἰς τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο περιγράφει τοπογραφικῶς τὸν κόλπον τῆς Σαντορίνης, τῆς ὁποίας μάλιστα δίδει καὶ τὸν χάρτην ὡς καὶ πληροφορίας περὶ τῆς ἴστορίας τῆς νῆσου, ἵτις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐλέγετο Θήρα ἢ Θηραμένη. «Οπως ἀναφέρει ὁ Πλίνιος, γράφει, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀνεφάνη μία ἄλλη νησίς, κατὰ τὴν 145 Ὁλυμπιάδα, δηλ. τῷ 196 π.Χ. Ἡ νῆσος αὐτὴ ἐλέγετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα Ἱερά, νῦν δὲ καλεῖται Μεγάλη Καμένη. Μία δευτέρα νησίς, ἡ Μικρὰ Καμένη ἀνεπήδησεν ἀπὸ τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης κατὰ τὰ 1573, ὅπως ἀφηγοῦντο οἱ γεροντότεροι κάτοικοι τῆς νῆσου. «Σήμερον, γράφει, αἱ νῆσοι αὗται εἶναι ἀκατοίκητοι».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ συγγραφεὺς κάμνει περιγραφὴν τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς Σαντορίνης, διμιλεῖ περὶ τῶν πέντε τότε Κάστρων της, δηλ. τῶν πόλεων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μεγαλύτερον εἶναι τὸ Κάστρο Σκάρος.

Παρέχει ἀρχαιολογικὰς καὶ ἴστορικὰς πληροφορίας περὶ τῆς νῆσου, ἡ ὁποία κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἔκοπτε νομίσματα, τῶν ὁποίων εὑρίσκοντο πολλὰ ἀκόμη ἐκεῖ. Φέρουν τὴν ἐπιγραφὴν «Θηραιῶν» ἢ «Θηρέων» μὲ τὴν κεφαλὴν ρωμαίων αὐτοκρατόρων, ἵδιως τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου.

Εἰσερχόμενος εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ φαινομένου τῆς ἀναδύσεως ἐκ τῆς θαλάσσης τῆς τρίτης νησῖδος¹, γράφει :

«Κατὰ τὸ ἔτος 1707, τὴν 23ην Μαΐου, περὶ τὴν ἀνατολήν, παρετηρήθη ὅτι μεταξὺ τῆς Μεγάλης καὶ τῆς Μικρᾶς Καμένης ἥρχισε νὰ ἀναδύεται μία νέα νῆσος. Τὴν 18ην Μαΐου εἶχον σημειώθῃ δύο ἐλαφραὶ σεισμικαὶ δο-

1. Βλ. Κλεοβ. Τσούρκα, «Ἐνα ἄγνωστο χρονικὸ τῆς νῆσου Θήρας. Ἡ ἔκρηξις τοῦ ἡφαιστείου τῆς Σαντορίνης τὸ 1707», ἐν ἐφ. Καθημερινῇ 3 Αὐγούστου 1956. Τὸ ἄρθρ. τοῦτο ἐδημοσιεύθη ἐπ' εὐκαιρία τῶν σεισμῶν τῆς Σαντορίνης τῆς 10 Ιουλίου 1956,

νήσεις, ἀλλὰ οἱ κάτοικοι δὲν ἔδωκαν προσοχὴν εἰς αὐτάς. Εὐθὺς ἀμέσως ὅμως οὗτοι παρετήρησαν ὅτι μία νέα νῆσος εἶχεν ἀρχίση νὰ ἀποσπάται ἀπὸ τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης καὶ νὰ ὑψώνεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὄδατος. Οἱ ναυτικοὶ οἱ ὄποιοι εἶχον παρατηρήσῃ κατὰ τὰ χαράματα τὰς πρώτας κορυφὰς τῆς νήσου ἡ ὅποια ἐγεννᾶτο, ὑπέθεσαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ὑπολειμμάτων κάποιου ναυαγίου, τὰ ὅποια ἔσπρωξεν ἡ θάλασσα πρὸς τὰς ἀκτὰς τῆς Σαντορίνης κατὰ τὴν νύκτα. Οἱ τολμηρότεροι μετέβησαν μὲ πλοῖον πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο μὲ πολλὰς προφυλάξεις, διέκριναν βράχους καὶ στερεὸν ἔδαφος. Τρομαγμένοι ἐπέστρεψαν καὶ ἀφηγήθησαν τὶ εἶδαν.

Ἡ ἔκπληξις καὶ ὁ φόβος κατέλαμβον κατ’ ἀρχὰς ὅλην τὴν Σαντορίνην, διότι οἱ κάτοικοι ἐγνώριζον καλῶς ὅτι παρόμοια φαινόμενα οὐδέποτε παρουσιάζοντο χωρὶς μεγάλας καταστροφὰς διὰ τὴν νῆσον των.

Μετὰ δύο-τρεῖς ἡμέρας ὅμως ἀνεθάρρησαν καὶ ἥρχισαν καὶ πάλιν νὰ πλησιάζουν καὶ νὰ παρατηροῦν ἐκ τοῦ σύνεγγυς (σ. 268).

Τὸ ὠραιότερον ἦτο ὅτι μέγας ἀριθμὸς στρειδῶν φρέσκων ἤσαν κολλημένα εἰς τὸν βράχον, πρᾶγμα σπανιώτατον εἰς τὴν Σαντορίνην. Ἡρχισαν λοιπὸν νὰ μαζεύουν ὅσα ἡδύναντο. Κατὰ τὴν στιγμὴν ὅμως ἐκείνην, χωρὶς νὰ τὸ περιμένουν, ἡσθάνθησαν ἀποτόμως ὅτι οἱ βράχοι ἐκινοῦντο καὶ ὅτι ὅλα ἐσείοντο ὑπὸ τοὺς πόδας των. Ἔντρομοι ἔσπευσαν νὰ πηδήσουν εἰς τὸ πλοῖον μὲ τὸ ὄποιον εἶχον πλησιάσει, ἐγκαταλείγαντες τὸ ψάρεμα τῶν στρειδῶν. Καὶ τότε εἶδον ὅτι ἡ νῆσος διωγκοῦτο. Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν εἶχεν ὑψωθῆ αὕτη εἰς ὑψος εἴκοσι ποδῶν καὶ ἐλαβε διπλάσιον πλάτος.

Περαιτέρω (σ. 270), ὁ συγγραφεὺς, ἀφηγεῖται πῶς καθ’ ἐκάστην ἐμεγεθύνετο ἡ νῆσος καὶ πῶς αἱ δονήσεις συνεχίζοντο. Μίαν ἡμέραν εἶδε νὰ ἔξερχεται τῆς θαλάσσης ἔνας ἄλλος βράχος ἀρκετοῦ μεγέθους, εἰς ἀπόστασιν 50 βημάτων ἀπὸ τὸν κέντρον τῆς νέας νήσου. Παρετήρησε τὸ φαινόμενον ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας, δηλ. ἀπὸ τῆς 16 Ἰουλίου, δόποτε εἶχεν ἔξελθει καπνὸς διὰ πρώτην φοράν. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ περιγράφει λεπτομερῶς ἡμέραν πρὸς ἡμέραν. Τὴν 19 καὶ 20 Ἰουλίου ἔβγαιναν γλῶσσαι πυρός, πρᾶγμα ὅπερ κατετάραξε τοὺς κατοίκους, οἵτινες ἐσκέφθησαν νὰ καταφύγουν μὲ τὰ πράγματά των εἰς ἄλλην νῆσον. Πράγματι δὲ πολλοὶ ἐγκατέλειψαν τὴν Σαντορίνην. Καὶ οἱ Τούρκοι οἱ ὄποιοι εὐρέθησαν κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας διὰ νὰ εἰσπράξουν τοὺς φόρους, κατετρόμαξαν καὶ ἔξωρκίζον τὸν κόσμον νὰ προσευχηθῇ εἰς τὸν Θεὸν καὶ νὰ βγάλουν τὰ παιδιά νὰ ψάλλουν εἰς τὸν δρόμον «Κύριε ἐλέησον». Ἐλεγαν ὅτι τὰ παιδιά ποὺ ἤσαν ἀθῶα καὶ δὲν εἶχαν βλασφημήσει τὸν "Υγιστὸν θὰ ἡμποροῦσαν νὰ κατευνάσουν εὐκολώτερον τὴν δργήν του. "Οσον ἀφορᾷ τὴν λευκὴν νῆσον αὕτη ἐμεγάλωνε δλοὲν καὶ περισσότερον (σ. 276).

Τὴν 31 Ἰουλίου παρετηρήθη καπνός, ἡ δὲ θάλασσα ἔβραζε εἰς δύο σημεῖα. Τὴν ἐπομένην ἡκούσθη μέγας ὑπόκωφος κρότος, ώσταν νὰ ἔβαλον περισσότερα τηλεβόλα, εὐθὺς δὲ ἀμέσως ἔξηλθον δύο μεγάλαι γλῶσσαι πυρὸς αἱ ὁποῖαι ἔσβυσαν ἀργότερον. Τὸ αὐτὸν φαινόμενον ἐπηκολούθησε καὶ τὴν 1ην Αὐγούστου, ὅποτε φλόγες χρώματος γαλάζιου ὑψώθησαν εἰς ἔνα καταπληκτικὸν ὑψος. Τὴν 7 Αὐγούστου ὁ κρότος δὲν ἦτο τόσον βαρύς.

Τὴν 21 Αὐγούστου τὸ πῦρ καὶ ὁ καπνὸς ἥλαττάθησαν ἐπαισθητῶς. Τὴν πρωῖαν ὅμως ἔγιναν μεγαλύτεραι εἰς ἔντασιν καὶ ἴσχυρὰ ἡ θερμότης ὥστε ἡ πέριξ θάλασσα ἐκόχλαζε κατὰ τρόπον τρομακτικόν. Τὴν 22 Αὐγούστου, ἡ νέα νῆσος εἶχε γίνει κατὰ πολὺ ὑψηλοτέρα. Τὴν 5ην Σεπτεμβρίου τὸ πῦρ συνεχίζετο, ἐνῷ ὁ κεντρικὸς κρατήρας τοῦ ἡφαιστείου ἐκάπνιζε. Ὁ πληθυσμὸς ἥτο ἔντρομος, τὸ δὲ θέαμα ὑπέροχον. Τρεῖς φοράς ἔξετοξεύθησαν ἀπὸ τὸ κεντρικὸν στόμιον τοῦ ἡφαιστείου πυροτεχνήματα χρώματος λαμπροῦ καὶ θαυμασίου. Τὴν ἐπομένην νύκτα ἀπὸ τὴν στήλην τῶν φλογῶν ἀπεσπάσθη ἕνα μέρος καὶ ἐχάθη εἰς τὰ σύννεφα. Τὴν 9 Σεπτεμβρίου αἱ δύο νῆσοι, ἡ λευκὴ καὶ ἡ μαύρη, ἡνώθησαν, σχηματίσασαι ἐν σῶμα (σ. 283).

Τὴν 12 Σεπτεμβρίου ὁ ὑποχθόνιος κρότος συνεχίζετο καὶ ἐνετείνετο μὲ ἔντασιν ὅμοιος πρὸς ὁμοβροντίαν πυροβολικοῦ, ἐπὶ 12 φοράς τὸ 24ωρον. Τὴν 18 Σεπτεμβρίου ἔγινε σεισμικὴ δόνησις, χωρὶς βλάβας εἰς τὴν Σαντορίνην. Ἡ νέα νῆσος ηὕξησε πάλιν ἐπαισθητῶς, ὁ δὲ κρότος καὶ ὁ καπνὸς ἔλαβον νέας διαστάσεις. Τὴν 21 Σεπτεμβρίου ἡ Μικρὰ Καμμένη ἐφλέγετο, ἔγινε δὲ καὶ μεγάλη σεισμικὴ δόνησις. Κατόπιν ἐπηκολούθησεν τεσσάρων ἡμερῶν ἡρεμία, ἀλλὰ τὴν 25 Σεπτεμβρίου τὸ πῦρ ἐπανήρχισε μὲ λύσσαν καὶ ἡ νέα νῆσος ἔγινε πελωρίων διαστάσεων (σ. 287 - 288).

Ἡ ἵδια κατάστασις ἐσυνεχίσθη τὸν Νοέμβριον, Δεκέμβριον τοῦ 1707 καὶ τὸν Ἱανουάριον τοῦ 1708. Τὴν 10ην Φεβρουαρίου τοῦ 1708 καὶ περὶ ὥραν 8ην ἔγινεν εἰς τὴν κυρίως Σαντορίνην μέγας σεισμός. Τὸ ἡφαιστείον ἔξερρυγνύετο μὲ λύσσαν, ἡ θάλασσα ἔβραζε καὶ μεγάλοι ὀγκόλιθοι ἀπεσπάντο ἀπὸ τὸν κρατήρα. Ὁ πληθυσμὸς εἶχε τρομοκρατηθῆ ὅσον οὐδέποτε. Ὅποχθόνιοι βρηχυθμοὶ ἡκούνοντο καὶ συνεχίζοντο, ὅχι κατὰ διαλείμματα, ἀλλὰ συνεχῶς, καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα, ἐνῷ λίθοι ἔξεσφενδονίζοντο εἰς τὴν νῆσον καὶ πύριναι φλόγες ἔξετοξεύοντο, αἱ δὲ οἰκίαι συνεκλονίζοντο». Ἡ περιγραφὴ εἶναι ὄντως ζωντανὴ καὶ δραματική.

«Τὴν 15ην Ἰουλίου τοῦ 1708 αἱ φλόγες ἐμαίνοντο μὲ τοιαύτην λύσσαν, ὥστε ὅλοι ἐνόμισαν ὅτι πλησιάζει τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Καπνὸς πυκνὸς καὶ λίθοι ἐγέμιζον τὸν ἀέρα, εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὥστε ὅλοι εἶχαν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ νῆσος θὰ ἀνετινάσσετο ἐκ βάθρων» (σ. 290).

Ἀπὸ τῆς νῆσους ἡμέρας ἐκείνης καὶ μέχρι τῆς 23ης Μαΐου 1708, ἐπέτειον

ἀκριβῶς τῆς ἀναδύσεως τῆς νέας νήσου, τὸ φαινόμενον ἐσυνεχίζετο εἰς τὴν αὐτὴν κλίμακα, ἐνῷ ἡ νέα νῆσος ἀνυψοῦτο ὄλοεν καὶ περισσότερον, χωρὶς ὅμως νὰ κερδίζῃ καὶ εἰς πλάτος (σ. 291).

Κατόπιν ἐπῆλθε καὶ πάλιν ἡ ἡρεμία. Τὸ πῦρ καὶ ὁ καπνὸς ἥλαττώθησαν. Τὴν 15 Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ πατὴρ Tarillon ἥδυνήθη νὰ κάμη τὸ σχεδιάγραμμα χάρτου τῆς νέας νήσου, τὸ ὄποιον καὶ δημοσιεύεται εἰς τὸν Γ' τόμον τοῦ ἔργου, ἔγνωστον διὰ ποῖον λόγον. Μαζὶ μὲ ἄλλους μοναχοὺς ἐπλησίασε τὴν νέαν νῆσον μὲ ἕνα καΐκι, διασχίζων τοὺς καπνοὺς καὶ τὴν κοχλάζουσαν θάλασσαν. Ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν νέαν νῆσον καὶ ἐπροχώρησαν εἰς βάθος 500 βημάτων ἀπὸ τῆς ἀκτῆς αὐτῆς. Μὴ δυνηθέντες ὅμως νὰ προχωρήσουν περαιτέρω ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια, ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Μεγάλην Καμμένην καὶ ἀπὸ ἐκεῖ περιεργάζοντο ἀκινδύνως τὴν νέαν νῆσον ἐπὶ μίαν ὥραν. Ἡ περιέργειά των τοὺς ὥθησε νὰ πλησιάσουν ἐκ νέου τὴν ἀκτὴν τῆς νέας νήσου καὶ νὰ τολμήσουν νὰ θέσουν πόδα ἐπ' αὐτῆς (σ. 295). Ἡ θάλασσα ἔβραζε. Ἐρριψαν σχοινὶ 95 δρυγιῶν (bras-ses), ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἤγγισε τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης. Καὶ ἐνῷ συνεσκέπτοντο ἂν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιστρέψουν ἢ ὅχι εἰς τὰ ἴδια, τὸ ἡφαίστειον ἥρχισε νὰ ἐκρηγνύει ἐκ νέου λάβαν, ὁ δὲ καπνός, παρ' ὀλίγον θὰ τοὺς ἔπνιγε. Μόλις ἀπεμακρύνθησαν τῆς νήσου ἐν μόλις μίλιον ὁ θόρυβος ἐπανελήφθη καὶ ἀπὸ τὸν κρατῆρα ἐξετοξεύθη σωρὸς λίθων εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἀκριβῶς ἐστέκοντο προηγουμένως.

Ο συγγραφεὺς παρέμεινεν εἰς Σαντορίνην μέχρι τῆς 15ης Αύγούστου τοῦ 1708, ἐνῷ τὸ ἡφαίστειον συνέχιζε τὴν δρᾶσιν του καὶ ἀνέπεμπε φλόγας μέχρι τῆς 24ης Ἰουνίου τοῦ ἔτους 1710, ἐπὶ δύο δηλ. ἔτη. Τοῦτο ἀνέφερον ἐπιστολαὶ τὰς δοπίας ὁ π. Tarillon ἐλάμβανεν ἐκ Σαντορίνης.

Περαίνων τὴν συμπληρωματικὴν αὐτὴν ἔκθεσιν, ἀποστέλλει πρὸς τὸν Pontchartrain, ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς ἄλλου Ἰησουῖτου, εὑρισκομένου εἰς Σαντορίνην, ὁ δοποῖος ἀναφέρει ὅτι εἶχε φαίνεται κοπάσει ἡ ἡφαίστειογενῆς ἐνέργεια καὶ ὅτι ἡ νέα νησίς, λαβοῦσα τὴν τελικήν της μορφήν, εἶχε περίμετρον 5-6 μιλλίων.

RÉSUMÉ

L'auteur présente ici un mémoire d'un missionnaire Jésuite, le père Tarillon, adressé au Ministre de Louis XIV, le Comte de Pontchartrain, sur «L'état actuel des missions des pères de la Compagnie de Jésus en Grèce». Ce mémoire constitue la deuxième partie du premier des vingt-six volumes publiés à Paris en 1715 sous le titre général «Nouveaux mémoires des missions de la Compagnie de Jésus dans le Levant». Comme l'indique le titre, il s'agit de rapports rédigés par des inspecteurs des missions de la Compagnie de Jésus dans divers pays d'Europe, d'Asie, d'Amérique, d'Afrique, et même de l'Océanie.

Le rapport ou mémoire du père Tarillon sur la Grèce (pp. 179-297, vol. I) se divise en six chapitres : 1) la mission de Constantinople, 2) la mission de Smyrne, 3) la mission de Thessalonique, Cavala et Thasos, en Macédoine, 4) la mission de Chio, 5) la mission de Naxos, 6) la mission de Santorini. A la fin du premier volume des *Nouveaux Mémoires* est publié, sous forme de journal, un rapport du père Tarillon au même Ministre français, sur le tremblement de terre qui eut lieu à Santorini en 1707 et qui fit émerger un îlot dans le golfe de Santorini, phénomène qu'il avait suivi de près et dont il donne des détails extrêmement intéressants.

Le récit du Père Tarillon, simple et attrayant, fournit des renseignements précieux sur la vie des habitants des régions où il passe, sur leur vie culturelle et quotidienne, sur les quelques écoles des jésuites ainsi que sur l'état démographique de chaque ville ou île qu'il visite, et surtout sur la composition ethnique et confessionnelle de la population.